

חברה

כתב עת סוציאליסטי
לעניני חברה, כלכלה, פוליטיקה ותרבות

ניליון 27 | ספטמבר 2006

“תועמלני השוק אף ידעו במשך שנים להעמיד את תביעות הפריפריה בגליל ובנגב לסיוע ממשלתי כקבצנות מגונה של מי שבעצם הישארותם שם הוכיחו את עליבותם, וחמור מכך, את חוסר יעילותם וכדאיותם במונחי השוק.”

מתוך: 'ניו דיל' לישראל, עמ' 22

חברה - כתב עת סוציאליסטי לעניני חברה,
כלכלה, פוליטיקה ותרבות
כתב העת יוצא באחריות יסו"ד -
ישראל סוציאל-דמוקרטית
מערכת: gilatg@post.tau.ac.il
עורכים: יפתח גולדמן, גילי גופר, אודי פנור
מערכת: אבי בראלי, דודי נתן, ניר מיכאלי,
עופר סיטבון, דנה שני-עצמון, אדם הישראלי
עזרו גם: ענת חולתא, אביתר כפכפי
צילום השער: חנו ברלינר
עיצוב: ליהי קוק | נען
דפוס: גרפילי
מחיר: 10 שקלים לגיליון
גיליון זה בסיוע עמותת צל התמר

ראשית

מהיכן לקוח הציטוט הבא?

“עוני אינו נמדד רק ברמת ההכנסה או בתכולת המקרר; הוא נמדד ביכולת הניידות התעסוקתית, ברמת הדיור והבריאות, ועוד בעשרות אמות מידה המקובלות בעולם. מדינת הרווחה, שנוסדה מחדש באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה כדי לחזק את החברה, היא האמצעי היחיד העשוי היום לגונן על החברה הישראלית. אלא שבשנים האחרונות ויתרו כל הממשלות על הדגם הזה, היוצר מחויבות של הממשלה כלפי האזרח, לטובת הקצנת עקרונות השוק. מתוך אמונה נלהבת (שמומחי כלכלה עולמיים

מתחו עליה ביקורת בטענה שהיא נוקשה מדי ואינה מתאימה בהכרח לחברת מהגרים מגוונת) הובילו ראשי האוצר להפרטה ולהחלשת שירותי החינוך והרווחה. כך נוצר פער נוסף על הפערים המופרזים בשכר: חוסר יכולת לאפשר למשפחה ביטחון כלכלי ועתיד של עצמאות וכבוד.”

(א) פתיח לפרסום חדש של מרכז אדוה
(ב) מפלט תעמולתי של מפלגת העבודה
(ג) קטע מתוך מאמרו האחרון של פרופ' אריאל רובינשטיין
(ד) מאמר המערכת של 'הארץ', למחרת פרסום דו"ח העוני (1.9.2006).

<<

חברה

כתב עת סוציאליסטי
לענייני חברה, כלכלה, פוליטיקה ותרבות

<< קשה להאמין, התשובה הנכונה היא (ד) (הפתורים נכונה יקבלו מנוי ל'דה מארקר').

אי-אפשר שלא להעלות חיוך מריר בזווית הפה לנוכח גלגול העיניים המרשים הזה: האם "אמונה נלהבת" בעקרונות השוק המוקצנים לא אפיינה את האליטה שהעיתון לאנשים חושבים הוא המ'קומון' שלהם?

מצד שני, הימים הם ימי אלול; באופן מסורתי, נועדו ימים אלו לעשיית חשבון-נפש. יתכן שהדברים מצביעים על תחילתה של התפכחות מן האמונה הדוגמטית בסגולות "השוק החופשי", שרווחת בעשורים האחרונים בקרב האליטות החברתיות והכלכליות בישראל. התפכחות זו באה על רקע סיומה של 'המלחמה הניאו-ליברלית הראשונה', כפי שקרא לה דני גוטוויין במאמרו בגליון זה, למלחמה-חסרת-השם שהתרגשה עלינו במהלך חודשי הקיץ. פצעי המלחמה עודם טריים, והשלכותיה המדיניות והצבאיות עורן לטות בערפל (ראו מאמרו של מיכה אשחר), שלא לדבר על ועדות החקירה. בעניין אחד יש הסכמה רחבה: "התרסקותה של רשת הרווחה וחולשת המדינה בטיפול באזרחיה התגלו במלוא חומרתן בימי המלחמה. תושבי הצפון הופקרו לגורלם." (ציטוט מאותו מאמר מערכת ב'הארץ').

למעשה, המלחמה בלבנון רק חידדה את ההכרה בצורך בחיזוקה ובחידושה של מדינת הרווחה המודרנית (ראו מאמרו של אודי מנור). מדינה אינה יכולה להשתחרר מתפקידיה, ובראשם הדאגה לחיי האזרחים, לכיטוחנם ולרווחתם. הבנה זו - שחלחלה לשיח הציבורי גם לנוכח ההד שקיבלה העתירה נגד הפרטת בתי הסוהר והחלטת בג"ץ לדון בה בהרכב מורחב (בינתיים, נדחה הדיון בה ב-6 חודשים, כדי לאפשר את קיומו של דיון ציבורי בהצעות החוק לכיטול הפרטה) - קיבלה חיזוק משמעותי לנוכח המראות הבלתי-נסבלים של אוכלוסיה חסרת-אמצעים שהושארה מאחור, במקלטים מוזנחים. מה שיכול היה לקרות, בעקבות הוריקן 'קתרינה', במדינה ענקית כארצות הברית, האמונה על אתוס אינדיבידואליסטי קיצוני, אינו אפשרות למדינה קטנה ועתירת בעיות כישראל. בישראל הפכה הבעיה החברתית כמעט מיידית

גם לבעיה בטחונית, על כל המשמע מכך. דומה שרק מעטים בציבור לא הבינו את האבסורד שיצר מצב העיניים שבו אדם פרטי - ארקדי גידמאק - נטל על עצמו את משימת שיכונם ושיקומם של פליטי הצפון.

יתכן שאנו עדים בימים אלו לשינוי בדיון הציבורי, בכיוונים שאליהם קורא כתב העת 'חברה' מאז הקמתו וכיוונים שהסתמנו במערכת הבחירות האחרונה. כך, למשל, ראוי לפרש את החלטת הממשלה להגדיל באופן משמעותי את הגירעון התקציבי בשנת 2007 ולהשיב משאבים רבים לתקציבי הרווחה והחינוך, לצד שיקומו של מערך המילואים. אפילו הליכוד של נתניהו יתמוך בהצעה זו. זהו מבחנם הגדול של שרי מפלגת העבודה, ובראשם עמיר פרץ: האם ישכילו להוביל את השינוי הנחוץ או שיאפשרו ללקחי המלחמה בתחום הציבורי לשקוע בכור? בפתחה של שנה חדשה מותר, איפוא, לקוות שתכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה.

הפורום הסוציאלי דמוקרטי במפלגת העבודה

:: המלחמה האחרונה חשפה את כשלי השיטה הכלכלית הנהוגה בישראל בעשורים האחרונים.

השאלות החברתיות-כלכליות הפכו דחופות יותר.

לקראת תקציב 2007 מפלגת העבודה נקראת לתת עליהן תשובות.

ביום שני ה-18.9.06 בשעה 16:00
בבית מפלגת העבודה בת"א
(רח' אורים 1, שכונת התקווה)

נתכנס, חברי מפלגה ונבחריה, לדיון בשאלה כיצד מקדמים מדיניות סוציאל דמוקרטית אחרי המלחמה.

יפתחו בדיון:

:: שר הביטחון ויו"ר מפלגת העבודה עמיר פרץ

:: ח"כ ויו"ר סיעת העבודה בכנסת ד"ר אפרים סנה

:: ח"כ שלי יחימוביץ'

:: עופר קורנפלד

:: פרופ' דני גוטוויין

לבירורים:

אלעד הן :: 052-5348554
eladhen.yesod@gmail.com

4	אזרחות מגן הילדים	אריה קיזל
7	אמנות לעם בין אמנים, מדינה וקהל	יוני משעל
10	מלחמת ההתכנסות	מיכה אשחר
13	מלחמת העורף כמה מחשבות יסוד	אודי מנור
16	כמה מחשבות בזמן מלחמה	חדי נתן
19	מלחמה ושלום השפעות המלחמה בחיזבאללה על הכלכלה והמשק - ארבע נקודות	לוי מורב
22	ינו דיל' לישראל	דני גוטווין
24	מכוני חשיבה (Think Tanks) מגמות עולמיות והמקרה הישראלי	מנדי רבינוביץ
27	בזכות ההגינות ובנגות מכרזי ההפסד: על מכרזי הפסד, תחרות בלתי הוגנת ופגיעה בזכויות עובדים	עו"ד אבישי בניש ורועי צרפתי
30	להוריד או לא להוריד? זכויות יוצרים באינטרנט	אביתר כפכפי

בבתי הספר בישראל, חדר האמנות ימצא לרוב במקלט. האין זה מוזר, הבחירה החוזרת הזאת לשכן את האמנות במרתף של המוסד החינוכי?"

אמנות לעם - בין אמנים, מדינה וקהל | עמ' 7

כל המאמין בכוחם של רעיונות לחולל שינוי חברתי חייב לחשוב על המבנה בעל הסיכויים הטובים ביותר לייצר ראש חץ רעיוני יעיל בישראל."

מכוני חשיבה (Think Tanks) - מגמות עולמיות והמקרה הישראלי | עמ' 24

המצב האבסורדי הזה אינו טוב ליוצרים ואינו טוב לקהל. הוא נוצר ומשומר רק בגלל שיקולי הרווח הכספי של החברות המתווכות (הוצאות הספרים, אולפני ההקלטה וכו')."

להוריד או לא להוריד? זכויות היוצרים באינטרנט | עמ' 30

יסו"ד (ישראל סוציאל-דמוקרטית) היא התארגנות אנשי שמאל-חברתי אשר מטרתה לקדם את הדיון הציבורי בשאלות חברתיות-כלכליות ופוליטיות-תרבותיות פנימיות. יסו"ד מבקשת להציע נקודת מבט סוציאליסטית, כמשקל נגד למגמות ההתפרקות וההפרטה, המאפיינות את החברה הישראלית בעשורים האחרונים. רבים מחברי יסו"ד פעילים בעמותות, ארגונים וחברות העוסקים ברחבי הארץ בתיקון חברתי במישור המקומי, וחברים בה גם אנשים פרטיים.

אתם מוזמנים להיכנס לאתר הבית של יסו"ד: www.yesod.net

אזרחות מגן הילדים

:: אריה קיזל

נושא זה מחליף את תכנית הלימודים 'תולדות היישוב'. כך, בבית הספר הממלכתי והממלכתי-דתי מוצע ללמד על משפחות ויישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל, ואילו בבתי הספר הערביים והדרוזים מוצע ללמד על משפחות ויישובים ערביים ודרוזיים בראי תולדות ארץ ישראל.

ברציונל התכנית מוסבר כי: "בלימוד יושם דגש על ההיכרות עם אורח החיים וההתפתחות של החברה בקבוצות האוכלוסייה שאליה משתייכים הלומדים... עקרון חשוב בתכנית הוא לימוד מבחר תכנים מתולדות קבוצות האוכלוסייה האחרות. לימוד התכנים של הקבוצות האחרות נועד להכרת 'האחרים' החיים במדינה וליצירת מכנה משותף לכלל תלמידי מערכת החינוך בישראל" (עמ' 7 בתכנית).

אזרחות ישראלית בבית הספר היסודי

תכנית הלימודים הכללית משנת 2002 בנויה על עקרונות של מכנה משותף חובה לצד חופש ייחודי בבניית תכנית לימודים בית ספרית. הכללת לימודי האזרחות בתכנית לימודים זו נגזרת מהמסמך 'להיות אזרחים - חינוך לאזרחות לכלל תלמידי ישראל' שכתב צוות היגוי לחינוך לאזרחות ופורסם בפברואר 1996, שידוע יותר בשם 'דוח קרמניצר'. המסמך שם דגש על כבוד האדם, ועל הזכויות חרות ושוויון. תכנית הלימודים שמתבססת עליו פועלת לטיפוח ערכים באופן הדרגתי במהלך שלוש שנות הלימוד על פי עיקרון הספירליות. התכנית משלבת פעילות חברתית-אזרחית שתעודד "אחריות, עזרה הדדית, מעורבות ונקיטת יזמה מצד הלומדים בסביבות שבהן הם חיים ופועלים".

התכנית החדשה ייחודית בכך שהיא משותפת לכלל ילדי ישראל אך מאפשרת אוטונומיה מסוימת לקהילות שונות כמו

משרד החינוך הרחיב את לימודי האזרחות לכיתות היסוד. כדאי היה ללמד אזרחות כבר בגן הילדים מתוך התנסויות מעולם הילדים.

בשנת 2002 פרסם משרד החינוך תוכנית לימודים חדשה בנושא 'מולדת, חברה, ואזרחות'. התכנית מיועדת לכיתות ב' עד ד' בבית הספר היסודי והיא המשך ושכלול של תכנית קודמת שעסקה במולדת וחברה. התכנית החדשה בנויה משלושה צירי אורך: 'אנחנו אזרחים במדינת ישראל', 'לחיות בסביבות משתנות' ו'משפחות ויישובים בראי תולדות ארץ ישראל'.

כך בבית הספר הממלכתי והממלכתי-דתי מוצע ללמד על משפחות ויישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל, ואילו בבתי הספר הערביים והדרוזים מוצע ללמד על משפחות ויישובים ערביים ודרוזיים בראי תולדות ארץ ישראל.

כל ציר מורכב ממבניות (מודליות) אחדות המותאמות לדרגות הכיתות השונות. המבניות מאפשרות גמישות והתאמה לסביבות הלימוד ולקהילת הלומדים. הן מאפשרות למורים לבנות את יחידות ההוראה-למידה בהתאם לצורכי אוכלוסיית בית הספר. בתכנית משולב הנושא 'משפחות ויישובים בראי תולדות ארץ ישראל'.

התכנית החדשה, שהטמעתה החלה בבתי הספר היסודיים, היא חדשנית בכך שהיא מתייחסת לתחום האזרחות מגיל צעיר ומאפשרת בחירה של כל קהילה (יהודית, נוצרית, מוסלמית) בחלקים ממורשתה כדי להדגים את נושא המולדת.

שיעורים אלה הופכים ברוב המקרים לסניף המקומי של פופוליטיקה או כל תכנית אקטואליה שנוכחת במדיה הישראלית. במקום שיעור זה יש להקדיש את הלמידה בשבע השנים הראשונות (מגן החובה ועד כיתה ו') לעקרונות היסוד של הדמוקרטיה. זאת תוך הפניית מרב המשאבים להכשרת מורי (רוצה לומר מורות) היסודי לחשיבה אזרחית דמוקרטית. ההוראה יכולה להיות רבת-חזומית, עשירה ומעשירה, ולאפשר התמודדות יישומית שתשלב בנושאים המקובלים כמו 'המשפחה שלי' ו'הישוב שלי', שנלמדים דרך קבע בגילאים אלה, תכנים מלימודי האזרחות והדמוקרטיה.

שיעורים אלה הופכים ברוב המקרים לסניף המקומי של פופוליטיקה או כל תכנית אקטואליה שנוכחת במדיה הישראלית.

להתחיל כבר בנ

אזרחות ודמוקרטיה כחלק מ'לימודי חברה' חייבים להתחיל ללמד בישראל בנן חובה. על הגננות להקנות לתלמידים את עיקרי ההתנהגות הדמוקרטית ובהם עקרונות היסוד:

הקהילות הערביות, תוך שמירה על ייחודיותן. האוטונומיה מאפשרת בחירה של נושאים בהם יש ביטוי של הקהילה ואמורה לספק רצונות וצרכים של כל קבוצה באוכלוסייה. תוספת ה'אזרחות' לתכנית היא תוספת מעודדת ביותר: במטרות התכנית מנוסחים עשרה סעיפים ובהם המחויבות להגנה על זכויות האדם, על קדושת החיים, על כבוד האדם, על חופש הביטוי ועל הזכות לקבלת מידע, על שוויון זכויות והזדמנויות וכל זאת תוך הקפדה על כך שהתלמידים יכירו בעובדה שהמדינה היא מדינה יהודית ודמוקרטית וכי היא מדינתה "האחת של העם היהודי" (עמ' 17 בתכנית).

כדאי גם להתנסות

התכנית החדשה, שהטמעתה החלה בבתי הספר היסודיים, היא חדשנית בכך שהיא מתייחסת לתחום האזרחות מגיל צעיר ומאפשרת בחירה של כל קהילה (יהודית, נוצרית, מוסלמית) בחלקים ממורשתה כדי להדגים את נושא המולדת. ואולם אני מציעלהרחיבה: אני סבור, כי יש לתת מקום נכבד יותר לתחום האזרחות ולא לקושרו, כפי שנעשה, דווקא לתחום המולדת. בתפיסתי, חינוך לאזרחות ולדמוקרטיה בבית הספר היסודי אינו קשור דווקא ללימוד סיזיפי (ומשעמם) של מבנה מוסדות השלטון בישראל ובוודאי לא ללימוד אקטואליה. חלק מבתי הספר היסודיים נטלו על עצמם ללמד "אקטואליה". בחלקם מתקיים שיעור זה אחת לשבוע ובו מנתחים, על קצה המזלג, אירוע מהמציאות הישראלית באמצעות שימוש בדיעות הלכות מהעיתונות. למידה מסוג זה שגויה בעיני כיוון שהיא מחברת את התלמידים למציאות הקונקרטית באופן אגבי ואקראי ולא מאפשרת לימוד משמעותי של האירוע עליו דנים בכיתה.

קצה הקרחון

חברת 'טבע' הציגה בראשית חודש אוגוסט עליה ברוחויות וגם מניוניה עלו בבורסות בהן נסחרות. כדאי אם כן להקשיב לדבריו של יושב ראש החברה, אלי הורביץ, שאי אפשר לחשוך בו בסוציאליזם. במסיבת עיתונאים באמצע אוגוסט טען הורביץ: "כשאני רואה שהם עומדים לקצץ את התקציב, אני משתגע מהטיפשות. לעשות את זה דווקא עכשיו? רגע אחרי המלחמה? הרי חיילים שיוחזרו ממילואים, ימצאו עסקים הרוסים ומי שעובד במקום ממשלתי - יצטרכו לצמצם אותו עקב הקיצוץ?". ועוד - "אף חברת דירוג בינלאומית לא תתרגש אם יהיה לישראל עוד אחוז גרעון והממשלה תחליט מה עושים רק עוד חודשיים, כמו שאף חברת דירוג לא הורידה לאף חברה ישראלית את הדירוג" ועוד "מה זה קיצוץ לרוב? קיצוץ של טיפוש. כי בקיצוץ של חכם, מקצצים את מה שצריך, לא לרוב". הורביץ תקף גם את פקידי האוצר וקרא להם "גזברים" ואף טען שהפערים מסוכנים למדינה. מה ענה לו שר האוצר הירשון? הוא דרש התנצלות כי הורביץ לא יודע את הנתונים האמיתיים וקלע בול לאחת מטעותיו של הורביץ: "מרמים אותנו, משקרים אותנו והדברים אינם שקופים".

הקריאה והחשבון ותחושתם, השגויה, כי "אין לנו זמן ולא נשאר לנו זמן", יש להתחיל בהוראת העקרונות הראשונים של תחום הדעת 'אזרחות ודמוקרטיה'.

בכיתות א' וב' יש ללמד את עקרונות היסוד 'חירות' ו'שוויון' באמצעים חווייתיים ותוך ניתוח אירועים מתחום הכיתה עם השלכות למשפחה ולסביבה הקרובה. יש להקצות שעותיים בשבוע ללימוד זה ואפשר לגייס אליו גם טקסטים תנ"כיים כחלק מהוראת המקרא ושימוש באמצעים אמנותיים ומוזיקליים. באופן זה הלמידה תהיה רבת-חומית. השפה הבית-ספרית בכיתות היסוד תיסוב סביב חרות ושוויון. גם תכניות למניעת אלימות יותאמו לתכנים בשיעורי האזרחות והדמוקרטיה ולפיכך יקבלו 'פנים חדשות', נכונות יותר.

בכיתות ג' וד' יש להעשיר את התכנים ולאפשר לתלמיד לבדוק את יחסי הפרט והחברה, למשל בחינת ההשתייכות של הפרט לבית הספר, לארגונים שאליו הוא בוחר להשתייך (חוגים, תנועות נוער וכו'), הפרט והקבוצה האתנית וכמובן גיבוש הזהות הקהילתית שלו כחלק משאלת החירות והשוויון. בכיתות ה' וו' יש לאפשר פריצה של התלמיד אל מסגרת המדינה, תוך שימוש בטקסטים כתובים ווירטואליים, קיום משפטים ציבוריים, ראיונות מחוץ למסגרת בית הספר, עבודות חקר וסיורים לימודיים.

המשך ישיר של תכנית הלימודים בחטיבת הביניים תהיה למידה מסודרת של מוסדות השלטון הדמוקרטיים, הפרוצדורות והפרקטיקות הנהוגים במדינה וזאת בעיקר בכיתות חטיבת הביניים והחטיבה העליונה.

על תכנית זו לחבר לבית הספר היסודי, וגם לגן הילדים, סטודנטים למדע המדינה מהאוניברסיטאות בישראל שיבצעו ישום מעשי של הלמידה שלהם בשעותיים בשבוע בכל אחד מבתי הספר. שילובם יאפשר לסטודנטים וגם לתלמידים הצעירים ומוריהם להעשיר את השיח החברתי באופן שיבנה קהילות סביב העקרונות הדמוקרטיים.

חירות ושוויון. התאמה של התכנים בהם עוסקים לגילאים אלה (ראו מאמרה של תמר גולדמן, 'איך לחנך לדמוקרטיה', חברה 21, ספטמבר 2005) היא חיונית. תכנון ארגוני של שעות הלמידה בגן יכול לאפשר שימוש נכון במשאבים כדי להגשים את העקרונות הללו באמצעות שימוש באמצעים ויזואליים במרחב הגן וכן בדרך של יציאות מחוץ למסגרת הגן להעשרת הידע של הילדים.

בגן הילדים על הילדים להתחיל להכיר את המושגים 'חירות' ו'שוויון' ולדעת להשתמש בהם באופן התואם את גילם. על הגננות לעשות במושגים אלה שימוש יומי תוך התייחסות לסיטואציות קונקרטיות. סיטואציות מחיי הצעירים בגן ייבחנו לנוכח מושגים אלה, וסביבות הלמידה בגן הילדים תותאמה אליהם. כך תתאפשר גם למידה ביקורתית אמיתית, שכן תתפתח בילדי הגן אפשרות לביקורתיות יום יומית שלא תיהפך לווכחות מיותרת. כאמור, אין אני רואה שימוש בחומרים אקטואליים מהתחום הפוליטי, המדיני או הכלכלי חלק מתכנית לימודים זו.

כבר בתחילת הלימוד בכיתת הספר היסודי, ולמרות הטרדות של המורים בהקניית ראשית

בגן הילדים על הילדים להתחיל להכיר את המושגים 'חירות' ו'שוויון' ולדעת להשתמש בהם באופן התואם את גילם.

אריה קיזל הוא עיתונאי לשעבר וכיום מנהל בית ספר, מרצה לחינוך ותקשורת ודוקטורנט באוניברסיטת חיפה

kizel@smile.net.il

חרות ושוויון בגן הילדים

הערכים חרות ושוויון מזמנים שפע של פעילויות כבר בגן הילדים. נושא השוויון בין ילדים לילדות (כדוגמה מייצגת לשוויון בין גברים ונשים) והניפוץ של סטריאוטיפים סביב גבריות ונשיות יכול להיות נושא קלאסי ללימוד אזרחות בגן הילדים. הגננות יכולות להפעיל את הילדים סביב תמונות וסיפורים המדגימים אפליה וחרתה לשוויון. זהו גיל שהפתיחות בו היא רבה והילדים יכולים לעסוק בנושא גם דרך שירים ופזמונים. במטה משרד החינוך קיימת גם ממונה על נושא החינוך לשוויון בין נשים לגברים. גם נושא החרות מזמן פעילויות כמו הגבלה לא נאותה של חרות בעלי החיים במסגרת התערבותו הגסה של האדם בטבע או לחילופין הגבלה מוצדקת של חרות האדם הפועל בחברה וביחידים בה.

אמנות לעם

בין אמנים, מדינה וקהל

:: יוני משעל

בחופש פסח נהנינו כולנו משיפעת הטוב שהרעיפו עלינו החברים מבנק הפועלים, זכינו לבקר בסינמטק, במוזיאון תל אביב ובעוד מבחר אתרי תרבות בחינם. כלומר בלי כסף. מישהו שכח לספר שבמוזיאונים הגדולים ברחבי העולם, ישנו יום בשבוע, במשך כל השנה, שבו המבקרים יכולים להכנס ללא תשלום. מוזיאונים אחרים פתוחים לקהל הרחב כל ימות השנה חנים אין כסף. ברוסיה הסובייטית היו בתי האופרות והמוזיאונים פתוחים לקהל הרחב בחינם. אחרוני האנשים הפשוטים היו שייכים לאליטה בכל הקשור לתרבות. למה צריך לחכות למשה, שיוציא את העם העברי ממצרים ואת העם הישראלי מדל"ת אמותיו כדי לראות תערוכה במוזיאון שמת"מר להוביל את האמנות בישראל? מדוע מי שלא שייך למעמד בעל ממון או פנאי לבקר במוזיאונים צריך לחכות לחסדיהם של מנהלי בנק? הבחירה איננה מקרית, ויש בה כדי להעלות שאלות על מקומה של האמנות והתרבות בחיי הישראלים.

בבתי הספר בישראל, חדר האמנות ימצא לרוב במקלט. האיזן זה מוזר, הבחירה החוזרת הזאת לשכן את האמנות במרתף של המוסד החינוכי? תרבות בבית הספר בדרך כלל מתמצה בסל התרבות, שלעיתים קרובות עולה כסף נוסף להורים, או בפלקטים ופוליגלמים על הקיר עם דיוקנאות הנשיא, ראש הממשלה ומילות התקווה, או ציור 100 שנה לפטירת הרצל. כבר כמה שנים ברציפות שהוא מת 100 שנה. האם זה מצביע על סדר העדיפויות הלאומי?

בתי הספר הגבוהים לאמנות הם סיפור בפני עצמו. חלקם פרטיים ולכן יקרים מאד, רובם המכריע לא מעניק תואר אקדמי אלא תעודת גמר בלבד. שני פרמטרים שעושים סינון ראשוני למי שילמד בהם. המועצה להשכלה גבוהה מכירה בתארים של מכללות למקצועות שונים ונחוצים לחברה, למה לא לאמנות?

בפוליטיקה של ההשכלה הגבוהה, יש מסר ברור של עדיפות ללימודים בעלי יישום "פרקטי" כלשהו. השאיפה הזאת, שלכל דבר תהיה משמעות מעשית, היא עוון מתמשך ובעל משמעויות כבדות. כשם ש'נולד לרקוד' משטחת את אמנות המחול למופע וירטואוזי חסר עומק, כך ההבחנה בין מקצוע פרקטי ללא פרקטי הופכת את החברה לבעלת עניין מיוחד ביישומים מידיים, בעיקר בחברת השוק חסרת הפשרות.

בשביח הנשמה אבל לא רק

רבים מבכים כיום את אובדנה של הסולידריות בישראל, את ההתנכלות ההולכת וגוברת של אדם לרעהו ואת הרוע המחלחל לצבא שלנו (המוסרי ביותר בעולם, כמובן). בישראל של ימינו אבדה ההבנה אודות הקשר בין תרבות נגישה לכל, עיסוק באמנות והרחבת הנפש מעבר ליום יומי, לכין חברה בריאה יותר, יוצרת יותר וסולידרית יותר.

בבתי הספר בישראל, חדר
האמנות ימצא לרוב במקלט.
האין זה מוזר, הבחירה החוזרת
הזאת לשכן את האמנות
במרתף של המוסד החינוכי?

והיוצרים?

כדי להגיע למצב שבו מקצועך יהיה יצירת תרבות לכלל החברה והטמעת היסוד המוסף לחיי האנשים מתוך עניין אישי, או מתוך שליחות, או מתוך איזה סיבה שלא תהיה, צריך לעבור דרך התחיתים. קשה לומר שזה פרקטי ללמוד אמנות. גם מבין המגיעים לשלב שאחרי הלימודים, אחוז קטן ממשיך לעסוק באמנות כיותר מתחביב. מעטים אף יותר מתפרנסים מהעיסוק, וברוב המקרים נאלצים לעשות משהו אחר בנוסף, מתוך אילוץ וכניעה למכבש היום יום.

בפאריס מממנת העירייה דירות לאמנים כדי שיוכלו לשבת בביתם בצנעה אך בנוחות, לשתות קוראסון ולאכול קפה, ולעשות את הדברים הלא ברורים שהם מכנים אמנות. ההטבה הזאת לא ניתנת לכל אחד, אך עדיין השיקול של אמן לגור בעיר או במקום אחר נמצא ברשימת הסיבות שהאמנות בפאריס זוכה למעמד כה גבוה. זה מעגל שמזין את עצמו. כמובן שהעירייה מכסה את הוצאותיה בקלות בעזרת התיירות שמגיעה מכל העולם כדי לצרוך את האמנות הזאת. שוב, מה שעשוי להתפס כבזבוז מוחלט של כסף מקבל דוקא משמעות יישומית.

ישנן מילגות לאמנים בישראל אבל הן מעטות. מלבד מכירת עבודות השמורה לחפצים בכך ולמעטים אחרים בלבד, אין ממש דרך אחרת להתפרנס מאמנות. רוב האמנים המובילים בישראל מלמדים אמנות להשלמת הכנסתם. אין בכך שום פסול (נהפוך הוא), אך עדיין מדובר באילוץ, שספק אם רבים מבין האמנים המלמדים היו בוחרים בו במציאות אחרת.

החברה למען אמנים - אמנות למען החברה

אפשר להמחיש את העניין בדוגמא מתחום אחר: בגרמניה ניתנים כל שירותי הבריאות חינם, ועלויות הבריאות למדינה קטנות בהרבה מאלה של ישראל באופן יחסי לגודל האוכלוסייה. למה? מכיוון שאנשים נהיים חולים הרבה פחות פה הולכים לרופא רק כשממש חולים כי ביקור רופא עולה כסף. גם התרופות עולות הרבה יותר ולכן לוקחים תרופות רק כשממש מוכרחים. לכן חולים יותר. מסתבר שרפואה מונעת, כמו בגרמניה, עולה פחות בטווח הארוך, גם אם היא מחייבת הרבה יותר ביקורים אצל הרופא. גם החינוך הגבוה חינם, או בעלות סימלית חוסך כסף רב לתעשייה ומאפשר תעסוקה ברמת ידע גבוהה בעלויות לא גבוהות, נגישה לשכבות אוכלוסייה מגוונות. בסופו של יום, זה כלכלי.

אולי אלה המוזות ששותקות כל עוד התותחים רועמים, אך ישנן דוגמאות ממערכות אחרות, שאפשר ללמוד מהן על הכלל. המשך ההתעקשות על מפעל 'תרבות יום א', במערכת כמו צה"ל, שההיבט הפרקטי שלו, כפי שאמר המ"מ שלי בטירונות, הוא "ללמד איך להרוג אנשים אחרים", יכולה להראות תמוהה. אך בכל זאת, הולכים חיילי היחידות הלוחמות מדי חודש, פחות או יותר, לראות הצגה או לשמוע הרצאה, שאינה קשורה ישירות לעיסוקם כחיילים. בצבא מבינים, שקבוצה חברתית שכזו, ללא פורקן לתכונות האנושיות הנטועות בחבריה, לא תוכל ליישם את הפרקטיקה של המקצוע הצבאי.

דוגמא נוספת היא החשיבות הרבה שנותנות חברות ההיי-טק להעשרת עובדיהן המסורים - סדנאות משחקים, טיולים, הרצאות וערבים חברתיים הם רק מקצת מהיום יום שמקיף את עובד ההיי-טק בחברות שמעוניינות לשמור על עובדיהן. במונחים של ניהול, זה אפילו מוגדר כשיטה מוכחת להעלאת התפוקה מהעובדים: להעשיר אותם בנוסף לעבודתם השוחקת.

כשם שינולד לרקוד' משטחת את אמנות המחול למופע ורטואזי חסר עומק. כך ההבחנה בין מקצוע פרקטי ללא פרקטי הופכת את החברה לבעלת עניין מיוחד ליישומים מיידים, בעיקר בחברת השוק חסרת הפשרות.

בעידכון הקודים התרבותיים שלו לפני שיוכל להתקדם חברתית. זוהי הפוליטיקה של התרבות, וכל פעולה לשינוי נעשית במסגרת הזאת.

ישנם שני מקומות שבהם מתרחשת עשייה תרבותית עצמאית, על אף הקשיים המוערמים על יוצריה: ירושלים ותל-אביב. נסיונות נוספים נעשים, אך הם לעולם יעברו דרך אחת הערים הללו לפני שיזכו להכרה רחבה יותר. בערים האלו ישנה התערבות פעילה של הרשויות ליצירה של תרבות. האנשים שגרים בהן הם שותפים פעילים ביצירה הזאת, מה שנותן להם נקודת זינוק טובה הרבה יותר מזאת שיש למי שרק רואה את מה שקורה שם. בתי הספר לאמנות בירושלים וההשקעה הגדולה של עיריית תל אביב בתושביה בתחום התרבות, הם הדבר שמפריד בינן לבין שאר הערים בישראל והופך אותן לאבן שואבת ליוצרים ולעשייה אמנותית. המכשולים הניצבים בפני העשייה קטנים יותר – ישנם יותר משאבים, ויותר מכך ישנו קהל, ועוד יוצרים לשיח שיוצר את המרחב התרבותי.

באופן שבו התרבות פועלת כיום, נוצר מצב אבסורדי בו האמנות נחשבת לתרבות גבוהה ולא רלוונטית, והתרבות השטחית והריקנית ביותר, שאינה שייכת למעשה לאף חלק מתרבויות המהגרים או הוותיקים פה, נתפסת כשאיפה של העם היושב בציון.

טיעון נפוץ, שניתן למצוא בפרשנות של בכירי הכלכלנים דוגמת נחמיה שטרסלר וסבר פלוצקר הוא, שאי אפשר להשקיע בתחומים לא רווחיים מכיוון שאין את הכסף הראשוני להשקיע בהם, ובטווח הרחוק הם אינם מצדיקים את עצמם. מפתיע איפוא שיולי תמיר, שרת החינוך הנכנסת, גילתה שעלות המימון לחינוך גבוהה חינם, היא בגובה ההוצאה השנתית על מילגות לסטודנטים הניתנות כיום. האם לא ידעו את הנתון הזה עד כה? כל כך מקומם לחשוב, שכל הזמן הזה, עם מאבקי הסטודנטים וההתנכרות של משרד האוצר לדרישות של צעירים אחרי צבא, הכסף היה קיים והוצא באופן קבוע על מילגות לבודדים.

אם נחזור לתחום התרבות, שמעצביו הם הוגים, סופרים, אמנים, מוזיקאים וכולי, המשוואה עובדת באותו אופן: ככל שיינתן פנאי גדול יותר ועדיפות לעיסוקים אשר מפתחים יכולות אסתטיות ומשאבים ליצירה, ושמטרתם ליצור דיאלוג מתמיד בין העוסקים בה לסביבתם, כך תגדל היכולת של האנשים להפיק יותר מחייהם ומחברתם. התהום הפעורה בין הבנת העניין ובין הגישה הרווחת, שאין להשקיע במה שאין לו שימוש תכליתי, תמנע מהתרבות להיות נוכחת יותר בחיינו.

פער נוסף, שאולי הוא אף רחב ועמוק יותר, הוא הפער העצום בין מרכז לפריפריה. זהו פער כלכלי וגיאוגרפי שמפריד בין מי ששייך לתרבות המקובלת ובין מי שמוצא עצמו מחוץ לה. מי שגר רחוק ויש לו כסף, מצליח לגשר על הפער במעט, ולצרוך את התרבות השלטת. מי שאין לו כסף, זוכה להכיר את התרבות רק דרך הטלוויזיה, שבעיקר מרחיקה אותו מיכולת עצמאית ליצור משהו שונה ממה שהוא רואה על המסך. ניתן לטעון, שיש תרבות עצמאית גם לתושבי עיירות הפיתוח ובכפרים הערביים, אך למעשה, הסביבה שמרכיבה את ערי הפריפריה חסרה את המושגים התרבותיים שיהיו נחוצים לתושביה בכדי להשתלב בשפת התרבות השליטה. הם רחוקים מהמרכז, שם התרבות מתעצבת, ומתוקצבים פחות.

מכיוון שתרבות מורכבת מאנשים ומוסדות, גם בה פעולת מערכת של מרכזי כוח. מושגים תרבותיים הם השפה והאופן שדרכם מרכזי כוח אלה מעצבים את התרבות בה הם חפצים. גם אם הכוונה היא לשנות את חוקי המשחק, אי אפשר לעשות זאת בלי להכיר את הדרך שבה האליטה פועלת. מכיוון שהחברה אינה משאירה אפשרות של ממש להיות עצמאי ומנותק מחוקיה, מי שמגיע עם רקע אחר יצטרך להשקיע מאמץ רב

המשך ההתקשות על מפעל 'תרבות יום א', במערכת כמו צה"ל, שההיבט הפרקטי שלו, כפי שאמר המ"מ שלי בטיחנות, הוא "ללמד איך להרוג אנשים אחרים", יכולה להראות תמונה.

יהונתן משעל הוא מרכז קהילת 'מהפך' בפלורנטין, צלם ומורה במדרשת בית ברל לאמנות

yonimishal@gmail.com

מלחמת ההתכנסות

:: מיכה אשחר

הפלשתינית וממשלת חמאס בתוכה, ומהווה הכרה דה-יורה במדינת ישראל ובגבולות ה-4 ביוני כעמדת פתיחה פלשתינית למו"מ. בכירים בפתח טענו כי חאלד משעל הוא אשר טרפד את ההסכם בין הפלגים הפלשתיניים באמצעות המתקפה. אמנם זו הוכנה חודשים ארוכים לפני כן, אך התזמון המדויק נקבע בהוראה ישירה של משעל מדמשק. קיימות ידיעות כי הוא אשר הנחה את ראשי הזרוע הצבאית ברצועה, אחמד אל-ג'עברי ואחמד רנדור, לממש את תכנית הפעולה בכרם שלום. הסימנים מראים ששני אלה – ראשי הזרוע הצבאית גדודי עז-א-דין אל קסאם – מחזיקים (נכון לסוף יולי 2006) בגלעד שליט. את שכרם, כמו את שכרם של אנשיהם משלם חמאס-חוף בראשות חאלד משעל, ולא מקורות פנימיים ברצועת עזה.

חזית שניה נפתחת

זמן לא רב לאחר חטיפת גלעד שליט נחטפו שני החיילים בצפון הארץ, גם הם משטח בו מכירות רוב מדינות העולם, כמו גם האו"ם, כשטח ישראלי ריבוני. ישראל הגיבה בעוצמה רבה על החטיפה.

חשוב להבין כי הנסיגה מלבנון בשנת 2000, היא אשר עשתה את התגובה הישראלית לחטיפת שני חייליה באמצע יולי לאפשרית, כשדה הדיפלומטי הבינלאומי ואף בהיבט המבצעי. נסיגה זו נערכה מספר חודשים לפני התחלת ההתקפה הפלשתינית על ישראל באוקטובר שנת 2000. גם אם לא נרצה לראות בזה משום ראיית הנולד, נצטרך לכל הפחות להודות כי שחרור הכוחות מלבנון בתזמון זה לא הזיק לישראל כאשר ניהלה מלחמה נגד טרור מתאבדים רצחני בלב-ליבה של הארץ. היציאה מלבנון בוודאי לא כבלה את ידיה כאשר נאלצה לגייס חיילי מילואים למבצע 'חומת מגן'. רק

בקיץ הזה מצאה את עצמה ישראל נלחמת בשתי חזיתות. הלחימה החלה במטר רקטות קסאם אל ישובי הנגב המערבי והתעצמה עם חטיפתו של החיל גלעד שליט מבסיס צבאי בתוך גבולותיה המוכרים של מדינת ישראל. לא עברו שבועיים וישראל מצאה את עצמה נלחמת בחזית שניה לאחר חטיפתם של עוד שניים מחייליה בתוך תחומי המדינה – אהוד גולדווסר ואלדד רגב. חשוב להבין את הלחימה הזו בהקשר הכולל שלה – עתידה של מדינת ישראל כמדינה 'הודית' ודמוקרטית.

אולי קשה לזכור אבל, ערב חטיפת החייל גלעד שליט עמדו הפלגים הפלשתיניים על סף חתימת הסכם שיכול היה לסייע להתקדמות במו"מ עם ישראל, לשם השגת הסכם מולה. המסמך מכיר בישראל בגבולות ה-4 ביוני 1967 וקורא להפסקת אש פלשתינית חד-צדדית לשם השגת הקלות בלחץ הכלכלי על רצועת עזה. תחילת המהלך ביוזמה הקרויה 'מכתב האסירים', ומהווה כבר הסכמה בין מרוואן ברגותי (פתח) לבין מנהיגי חמאס כלואים. לאחר פרסום המכתב הציב נשיא הרשות, אבו-מאזן אולטימטום ל'פלגים הפלשתינים' (קרי: חמאס) בנושא התשובה למכתב האסירים. הוא הודיע כי יעמיד את המסמך למשאל עם בסוף יולי. בחמאס הודיעו, בשלב הראשון, כי הם מקבלים את ההצעה וכי הם מוכנים לקיים משאל עם, ולאחר מכן נסוגו מהסכמה זו. ואולם אבו מאזן מצידו היה נחוש לקיים את משאל העם אפילו בעת החרפת הלחימה ברצועת עזה, שגבתה קורבנות פלשתינים אזרחים. הוא היה מוכן, לדבריו, לבטל אותו רק אם יושג הסכם בין הפלגים הפלשתינים בנוגע למכתב האסירים.

ואמנם מסמך הסכמה זה עמד להיחתם מספר שעות לפני חטיפת גלעד שליט. אם היה נחתם, היה משמש תכנית מדינית של הרשות

מסמך הסכמה זה עמד להיחתם מספר שעות לפני חטיפת גלעד שליט. אם היה נחתם היה משמש תכנית מדינית של הרשות הפלשתינית וממשלת חמאס בתוכה, ומהווה הכרה דה-יורה במדינת ישראל ובגבולות ה-4 ביוני כעמדת פתיחה פלשתינית למו"מ.

גם אם לא נרצה לראות בזה משום ראיית הנולד, לכל הפחות נצטרך להודות כי שחרור הכוחות מלבנון בתזמון זה לא הזיק לישראל כאשר ניהלה מלחמה נגד טרור מתאבדים רצחני בלב-ליבה של הארץ.

אבל הסכם כלשהו, קל וחומר
משאומתן, אינם מטרה בפני
עצמה אלא אמצעים, בדרך
להשגת מטרות מדיניות
הנמצאות מחוץ לאותו הסכם
או משאומתן.

תחת שליטתה של מדינה יהודית לא יאפשר, לאורך זמן, לקיים משטר דמוקרטי מתקדם. מכאן עולה כי תנאי הכרחי לקיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית הוא קיומו של רוב יהודי מוצק.

הבטחת רוב כזה מחייבת היפרדות מאוכלוסייה לא-יהודית הנמצאת כיום תחת שליטה או השפעה ישראלית, וכמובן עדיף בהסכם. אבל הסכם כלשהו, קל וחומר משאומתן, אינם מטרה בפני עצמה אלא אמצעים, בדרך להשגת מטרות מדיניות הנמצאות מחוץ לאותו הסכם או משאומתן.

הממשלה הנבחרת של הרשות הפלשתינית היא נציגה מוצהרת של ארגון טרור שאיננו מכיר בישראל, איננו מכיר בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית, קל וחומר - בזכותו של העם היהודי לריבונות מדינית בחלק כלשהו של ארץ ישראל ונוסף על כל אלה - איננו מכיר בתוקפם של ההסכמים שמדינת ישראל חתמה, מול הנציגות הקודמת של אותה רשות עצמה! מול מי אפשר לנהל, בתנאים כאלה, משא ומתן כלשהו, כך שיושגו המטרות שנוסחו כאן למעלה? האם

לאחר שעברו מספר שנים, ניתן היה להכיל את שתי החזיתות מבחינת סדר הכוחות הנדרש לכך.

עם נסיגת צה"ל מלבנון התקבל אישור האו"ם, והכרת הקהילה הבינלאומית כולה, כי קו הגבול שאליו נסוגה ישראל הוא הגבול המוכר שלה, וכי לא יכולות להיות ללבנון דרישות טריטוריאליות מישראל, מחוץ הים בראש הנקרה ועד למשולש הגבולות הישן עם סוריה. לעניין זה חשיבות עצומה. זאת ועוד - נסיגה זו בוצעה לאחר שניתנו לישראל ערבויות מפורשות מארצות-הברית, כי גבולה הצפוני לא יהיה בן-ערובה בידי חיזבאללה. הכרה זו, שאחד מביטוייה הוא ההכרה בזכותה להגנה עצמית, נתנה לישראל זמן יקר הדרוש לניהול מבצע צבאי מורכב המתנהל נגד אויב שמסתתר בין אזרחים.

ומה באופק?

ומה הם האינטרסים הישראליים בלחימה זו? מדינת ישראל עדיין צריכה להבטיח את עתידה כמדינה דמוקרטית עם רוב יהודי, בגבולות קבועים ובני-הגנה. מרכיבים אלה, בנוסף להבטחת קיומה של ישראל, הם פרוזודור הכרחי בדרך לשלום בר-קיימא.

היותה של ישראל מדינה דמוקרטית איננו מובטח מסיבות רבות ושונות: ודאי, המדד הביטחוני-דמוגרפי איננו היחיד לפיו תיחרץ שאלה זו. עם זאת אין ספק, כי רוב לא-יהודי

האם מופרז לדחוש כתנאי לכל משאומתן, כי תוכר זכותו של הצד השני לחיים של שלום וביטחון גם אחרי חתימת ההסכם, או האם עניין זה צריך להיות גם הוא נתון למקדח וממכר?

קצה הקרחון

"משרד הביטחון מקפיא את הפרטת המטבחים הצבאיים" הודיע אתר YNET ב-21 באוגוסט. מסתבר שהמלחמה חשפה חלק ניכר מבעיות ההפרטה. הספקים - הפלא ופלא - לא היו מוכנים לספק מזון באזורים מסוכנים. YNET מציינים שהספקים פשוט נעלמו. החיילים מספרים שחיו על סנדביצ'ים. עם זאת מודיע הצבא שהמכרזים יתבצעו אבל ההפרטה לא תצא לפועל (?).

מה בין כל אלה להתכנסות?

בחודש מרץ 2006 - עוד לפני הבחירות האחרונות - הודיע אולמרט על תכנית ההתכנסות שלו. בריאיון לג'רוזלם פוסט אמר כי ישראל תיפרד לחלוטין מרוב האוכלוסיה הפלסטינית, וכן הבטיח לקבוע את גבולות הקבע של ישראל. גדר ההפרדה, הוסיף אולמרט, תושלם ותהווה קו גבול בין ישראל לפלשתיין. התואי שלה איננו בהכרח סופי, אך בשטח שמעבר לגדר לא יחיו ישראלים. מדבריו עולה עוד, כי לדעתו הפלשתינים יצטרכו להחליט אם לקבל את מפת הדרכים או "להפוך את הרשות הפלשתינית לסניף של משטר הטרור האיראני".

כאן גם הקשר לחזית הצפונית - דמוקרטיה בעלת רוב יהודי, בגבולות קבועים ומוכרים, החיה בשלום עם שכניה אינה עולה בקנה אחד עם איראן גרעינית המאיימת השכם והערב על קיומה של ישראל. ראש הממשלה, אהוד אולמרט, טען שאיראן יזמה את המשבר בצפון כדי להסיט את תשומת הלב מתוכנית הגרעין שלה. גם אם אין הדבר נכון או מדויק, סביר כי ללא אור ירוק מצד איראן, לא היה מתקיים מבצע זה של חיזבאללה. איראן עצמה יצרה את הזיקה שבין לבנון לגרעין, בהודעת נשיאה מחמוד אחמדינ'ג'אד, שהעיקוב בהכרזת הפסקת אש בלבנון יקשה על ממשלתו לקבל את ההצעה האירופית-אמריקאית להסדרת המחלוקת הגרעינית.

הכעס האיראני על חיזבאללה - גם בעודה מגבה את הארגון לאחר מעשה - מקורו ברצונה של איראן לשמור את מערך הטילים ליום שאחרי ההכרזה על גירעון האזור, ולנהל מלחמת התשה נגד ישראל תחת מטרייה גרעינית איראנית. השימוש הנרחב שעשה חיזבאללה בטילים במהלך המלחמה הנוכחית עשוי לסכן את קיומו של מערך הטילים כולו כגורם שניתן יהיה לעשות בו שימוש במועד הרצוי מבחינתה של איראן.

כדברי זאב שיף במאמר המערכת של עיתון 'הארץ' מיום 2 באוגוסט השנה: "אם בסופו של יום תיכשל הדיפלומטיה הבינלאומית מול איראן, פירוק מערך הרקטות של חיזבאללה יקטין את הסכנה לעורף הישראלי במקרה של פעולה צבאית להריסת מתקני הגרעין האיראניים".

תפקידה של מלחמה זו הוא לעקר ולו חלק מיכולתה של איראן לשבש את המהלכים לביצוע ההתכנסות.

מופרז לדרוש כתנאי לכל משא-ומתן, כי תוכר זכותו של הצד השני לחיים של שלום וביטחון גם אחרי חתימת ההסכם, או האם עניין זה צריך להיות גם הוא נתון למקח-וממכר?

על רקע זה מתעצמת חשיבות 'מכתב האסירים', על השינוי מן השורש שיש בו מבחינת העמדה הפלשתינית. לכאורה דווקא חמאס היה אמור לשבת בשקט ולחכות להתנתקות ואחר כך להתכנסות כשעוד ועוד שטח נופל לידי כפרי בשל. למעשה אנו רואים כיצד מהלכים אלה של ישראל מאיימים דווקא על משעל בדמשק ועל נסראללה בבירות, ומשמישים מנוף בידי אבו-מאזן. ניסח זאת היטב אהוד יערי בעת הכרזתו של אריאל שרון על הכוונה לבצע התנתקות: "זה הסיטוט של הפלשתינים".

החברה הפלשתינית קשורה בחבל טבורה הכלכלי לישראל, לא פחות. אין לה קיום פיזי בלעדי ישראל אפילו בטווח קצר. משעל ונסראללה אינם מתעלמים מכך, אולם בעודם זקוקים לחבל טבור זה, הם מנהלים מלחמה מתמשכת נגד ישראל.

כאן אמרו ממשלות ישראל משנת 2001, לא עוד. ישראל מצידה ניסתה לאלץ את הפלשתינים לקבל החלטה על עתידם.

בתגובה מנסים משעל ונסראללה לאלץ את הפלשתינים לשקוע במדמנת המלחמה: נסראללה (כלומר איראן) זקוק לה כדי להצדיק את המשך תכנית הגרעין. משעל (חמאס-ח'וץ) זקוק לתכנית הגרעין האיראנית, כדי שיוכל בחסותה להמשיך את הג'יהאד.

הכעס האיראני על חיזבאללה - גם בעודה מגבה את הארגון לאחר מעשה - מקורו ברצונה של איראן לשמור את מערך הטילים ליום שאחרי ההכרזה על גירעון האזור, ולנהל מלחמת התשה נגד ישראל תחת מטרייה איראנית גרעינית.

מיכה אשחר הוא חבר קיבוץ קטורה

ketura-aquaculture @ketura.ardom.co.il

מלחמת העורף

כמה מחשבות יסוד

:: אודי מנור

כמו ברשימה ארוכה של נושאים ועניינים, המלחמה האחרונה, "מלחמת העורף" עד שלא יוסכם על שם אחר, מכריחה אותנו לבחון מחדש גם את הדבר המרכזי אותו אנו עושים כאן ב'חברה', וב'יסוד' – שינוי התודעה לשם שינוי המציאות.

על מה נלחמים?

סוגיה ראשונה היא האם מדובר במלחמה על אינטרסים או במלחמה אידיאולוגית. אכן, יתכן שהתשובה היא "גם וגם", תשובה שלא פעם יש בה מן הצדק. אלא שתשובה זו מחייבת דיון דינמי, מפותל ומורכב באולמי ההרצאות או בכתבי העת האקדמיים. ממילא, גם בדיון מפותל כזה יש להצהיר על נקודת המוצא: אידיאולוגיה או אינטרסים; כלומר, מה בא בגבולות מה, האינטרסים בגבולות האידיאולוגיה או האידיאולוגיה בגבולות האינטרסים? יתר על כן, אנשי חינוך ותודעה מ"הסוג שלנו" נדרשים בכל זאת לתשובה ברורה, המאפשרת עשייה ושינוי במציאות.

אין זו טענה היסטוריוסופית ואין בכוונתי להכריע בדילמה הישנה של רוח וחומר, אידיאליזם ומטריאליזם ושאר מונחים. אך על פי מיטב הכרתי בכל הנוגע לעימות האחרון מדובר ללא צל של ספק במאבק אידיאולוגי. המודרניזם על כל תחלואיו וסתירותיו הפנימיות, אך בעיקר על שלל האפשרויות האנושיות שהוא טומן בו, מותקף חזיתית על ידי מה שמכונה 'פונדמנטליזם'. בהעדר הגדרה אחרת אין אלא להסתפק במושג זה (שהרי קנאות, קיצוניות, דוגמטיות ואלים רצחנית ניתן למצוא גם אצל גורמים מודרניסטים מובהקים והדברים ידועים). הפונדמנטליזם היא תפיסת עולם אידיאית-אידיאולוגית המתעבת את כל מה שנגזר מהערכים

המודרניסטיים הבסיסיים. יש המייחסים את הערכים המודרניסטיים למקור אוניברסלי (פרה-היסטורי), לעבר היווני-עברי הרחוק, לאימפריה הרומית, למהפכה התעשייתית והמדעית או למהפכה הפרוטסטנטית דווקא. כך או כך, ערכים אלה כוללים לפחות את הרביעיה הזו, לאו דווקא בסדר המופיע כאן: שוויון ערך האדם ולכן שוויון האשה; חרויות האדם לנוע, לחשוב, ליצור ולהתבטא; עליונות החשיבה הביקורתית האנושית והספקנית על פני כל צורת מחשבה אחרת; דפוסי ארגון חברתיים-פוליטיים המבטאים עקרונות אלו ומבטיחים אותם. בקיצור, דמוקרטיה. ולמהדרין שבינינו: סוציאל-דמוקרטיה. השורה התחתונה היא שמלחמתו של החיזבאללה, שהיא למעשה מלחמתו של איראן בישראל, איננה מלחמה על הנפט אלא על הנפש.

השורה התחתונה היא שמלחמתו של החיזבאללה, שהיא למעשה מלחמתו של איראן בישראל, איננה מלחמה על הנפט אלא על הנפש.

ארה"ב של בוש

אם מלחמת העורף של קיץ 2006 מתקיימת על נפשו של המזרח התיכון ולא על הנפט שלו, הרי שמכאן נגזרות כמה הכרעות מכאיבות (תודעתית). הראשונה שבהן היא שארה"ב של בוש איננה כל-כולה טעות. אמנם, בוש נשען על קואליציית תאגידים המהווים 'הון דומיננטי' שעוסק בעיקר ב"להכות את הממוצע", כפי שלימדונו ביכלר וניצן, ואמנם חלק משמעותי בקואליציה שלו הוא "הרוב המוסרי" הפרוטו-פשיסטי בארה"ב, ואמנם בוש בא מטקסס ואמרת 'טקסס' אמרת נפט, אך בוש פועל במסגרת המדינה הדמוקרטית המשמעותית ביותר מאז המצאת הדמוקרטיה. מן הבחינה הזו אין לבלבל בין ביקורת מוצדקת והכרחית על דרכו של הממשל האמריקני לבין הבנה בסיסית שדרכו היא דרכנו. אין כמו הכרעתו של צ'אבס, הנשיא הדמוגוג והפרוטו-פשיסטי של ונצואלה, לתמוך בחיזבאללה, בשביל ללמד - אמנם על דרך השלילה - את הלקח החשוב הזה. שהרי ממה נפשנו... מה לצ'אבס ולאומה הונצואלנית החושנית ולקודים המוסריים של האיסלאם השיעי? מאומה, זולת העובדה שחיזבאללה נלחם נגד ישראל שהיא בת ברית לארה"ב ולכן, והואיל וכל מה שקשור לארה"ב הוא פסול, נובע מכאן שחיזבאללה זה טוב (בבחינת ידידו של אויבי הוא אויבי). הרחקנו עדות עד לונצואלה "האדומה". ניתן היה באותה מידה לעשות חניית ביניים אצל הסנדלר מספרד ובאותה נשימה לנחות אצל "שמאלנים" מסוגו של אורי אבנרי, ואחרים. אך הדברים ברורים דווקא על ידי הרחקת עדות.

גבולות הדיון הפוליטי

משה נגבי, בעוד אחד ממאמריו המרתקים והחשובים, הזהיר מפני הדבקת אות קין על מצחם של חברי הכנסת הערביים (הארץ, 9.8.06). טענתו אופיינית לדרך חשיבתו העניינית והמעמיקה. הבעיה בה אנו דנים היא קודם כל פוליטית, ולכן טוב עשה נגבי כאשר התמקד ביחסה של הכנסת (להבדיל

הרחקנו עדות עד לונצואלה "האדומה", ניתן היה באותה מידה לעשות חניית ביניים אצל הסנדלר מספרד ובאותה נשימה לנחות אצל "שמאלנים" מסוגו של אורי אבנרי, ואחרים.

מותר לאזרח טלב א-סענא למשל לחשוב שאין כמו נשים ברעלות שכבודן המוכה בביתן פנימה; שאין טוב ממערכת חינוך אלימה במסריה, סגנונה ומטרותיה; ושטוב לו לאדם אם יבלה את חייו המיותרים בצפייה למפגש עם הנביא...

מזה של החברה הישראלית) לחברי הכנסת הערבים. נגבי הזהיר מפני סתימת פיות, וציטט מאלתרמן שכתב בשבח הסובלנות כי "זה טיב הדמוקרטיה, חלקה אולי לא קל, אך אם היא לא תהיה מוכנת מאליה, היא לא תהיה מוכנת לנו כלל". מילים כדרכנות, כשלעצמם ועוד יותר על רקע העובדה שמדובר במלים שנכתבו בנובמבר 1948! מאידך, נגבי לא התמקד בעניין אחר חשוב: הפער בין חברי הכנסת הערביים לבין הציבור הערבי. לדעתו, זהו עניין חברתי שעליו יש לשקוד ולעמול תודעתית בכל מסגרת שהיא. אני טורח ועמל על כך במסגרות האקדמיות וגם אם זו טיפה בים, זוהי טיפה של מים צלולים. כל המרבה הרי זה משובח ויש לנצל את ההזדמנות ולהציע ל'חברה' להקדיש לסוגייה החברתית הזו - מעמד הערבים אזרחי ישראל - מקום קבוע במסגרתו.

אלתרמן יצא בזמנו, להגן על חבר הכנסת תופיק טובי, שזכה למתקפה קשה מצד עמיתיו חברי הכנסת היהודיים, על כך שהוא העיז לכנות חלק ממעשיו של צה"ל באותם ימים "פשעי מלחמה". היום, ובעצם כבר 20-30 שנים לפחות, אנו יודעים שטובי צדק. חלק מחיילי צה"ל עשה גם בימים ההירואיים של מלחמת הקוממיות פשעי מלחמה, והדברים ידועים.

אך היא הנותנת את ההבדל. להבדיל מ-1948, מתקפת המצח של כמה מחברי הכנסת הערבים על ממשלת אולמרט עולה בקנה אחד עם "טיב הדמוקרטיה" ורובה בוודאי "לא קל", אך המסקנה הנגזרת מההנחה שמלחמת העורף כאמור היא מלחמה אידיאולוגית היא שיש לשרטט מחדש את גבולות הדיון הדמוקרטי. על פי ההגיון הזה, כל תמיכה בחיזבאללה או במה שהוא מייצג היא חריגה מהגבולות הללו. ודוק: מותר לאדם לחשוב מה שהוא רוצה ואף לבטא את מחשבותיו גם אם הן סותרות לחלוטין את אורחות חייו. או במלים אחרות: מותר לאזרח טלב א-סענא למשל לחשוב שאין כמו נשים ברעלות שכבודן המוכה בביתן פנימה; שאין טוב ממערכת חינוך אלימה במסריה, סגנונה ומטרותיה; ושטוב לו לאדם אם יבלה את חייו המיותרים בצפייה למפגש עם הנביא, זאת תוך כדי שהוא נהנה כאזרח מזכויות אינדיבידואליות,

במשך חודש אוגוסט הופצה מודעה שזו לשונה: "קורס חוזים עתידיים. המרכז לכלכלה פיננסית מבית מטריקס מזמין אותך לשיעור מבוא חיים" ומה אפשר ללמוד? "חבית נפט עלתה ב-1\$? אתה יכול להרוויח מזה 1000\$!" קמה לנו אם כן אוניברסיטה שבה מלמדים מה שחשוב באמת - איך להרוויח מחוסר יציבות. זוהי התורה החשובה באמת בישראל וחשוב לשווק אותה במיטב כלי השיווק.

יתכן ומישהו בעל טעות
בסיסית יגיד דבר נכון. אם
היטלר כתב במיין־קאמף
שאחד ועוד אחד הם שתיים
או שיש בגרמניה של זמנו
בעיות חברתיות־כלכליות, הרי
שהוא צדק בשני המקרים. כך
לכאורה גם לגבי נסראללה.

חשפה שוב את ההבדל בין מה שמסוגל לעשות
אדם בעל אמצעים לביתו לבין מה ששכנו
מסוגל לעשות בהעדר אמצעים. אמת, מנכ"לי
הבנקים שוב הדגישו אוטו־חברתי לעילא.
ונכון, ממשלת ישראל לא היטיבה לנהל את
המשבר. אך אין מקום – וכנראה שלא היה
לפני כן – לדבר על "התפרקותה של החברה
הישראלית", על "התפררות הסולידריות" וגם
לא על "הפרטת הזהות".

חברה מודרנית מתפרקת ומרכיבה עצמה כל
הזמן. לא רק מי שחי בקיבוץ או מקים משפחה
גרעינית יודע את זה. סולידריות משנה את
דפוסייה ואת רגישויותיה הסמליות, וגם כאן
הדברים ידועים. ולבסוף, גם אם ישנם גורמים
בישראל, כמו הפונדמנטליסטים שבקרב 'הקשת
הדמוקרטית המזרחית', העוסקים וטורחים
"לשבור את ההגמוניה האשכנזית" אם לנקוט
בשפתם, הרי שהמלחמה האחרונה הוכיחה
שוב שיש חברה בישראל, שיש בה סולידריות
של ממש ויש לה זהות ברורה. ציונית אפילו.
ואמרת 'ציונית', אמרת דמוקרטית, מודרנית
ופתוחה.

הבעיה היא במוזיקה ולא במלים. השורה
התחתונה העולה מהדיון היא שיש, ועוד איך
יש, מקום לביקורת סוציאל־דמוקרטית על
הפוליטיקה בישראל. מקום מרכזי בביקורת
הזו חייב לתפוס הדיון הכלכלי־פוליטי: מע"מ,
תקציב, גרעון, הרחבה, אשראי, הפרטה, הלאמה,
תשתיות, חינוך ועוד קטסטורפות מידי חלאת־
אדם ('עמלק' בלשון המקרא) או מידי אדמה
(רעידת האדמה התקופתית הגדולה עוד לפנינו).
הביקורת הזו חייבת לצאת לדרכה מתוך הנחה
שיש חברה סולידרית בישראל, אשר הנכס
העיקרי שלה הוא זהותה המודרנית.

ומחידושים והמצאות הנשענים על ההנחה
שהחיים האלו, הספציפיים, שלו עצמו, הם אלו
הראויים למלוא תשומת הלב וההשקעה. מותר
לו אפילו, כאזרח מן השורה, להביע תמיכה במי
שחושב ככה ומנהל מלחמות אידיאולוגיות
בשם ערכים אלו. אך מהרגע שהוא נכנס לבית
המחוקקים, המבוסס על הערכים הבסיסיים
המנוגדים, הרי שעליו לשחק את המשחק
הדמוקרטי. מקומה של הסובלנות הדמוקרטית
לפונדמנטליזם הוא כלפי כל אזרח באשר הוא,
אך לא כלפי מי שיושב בבית המחוקקים ונהנה
מכלי הממלכה.

אלתרמן של 1948 טוב גם לסיכום סוגייה זו:
"אם הדמוקרטיה לא תהיה מובנת מאליה, היא
לא תהיה מובנת לנו כלל". להבדיל מהימים
העליונים שבאו אחרי מלחמת העולם השנייה,
אויבי הדמוקרטיה של אז הובסו, ומי שנותר
כאויב הדמוקרטיה אימץ את הרטוריקה שלה
באופן המוכיח את התקבלותה כעקרון מכוון.
היום, אויבי הדמוקרטיה לא מתביישים ולא
מפחדים מאף אחד – הם גם נהנים מהרוח הגבית
הפסבדו־דמוקרטית בחלקה האחד והמטומטמת
או הנייהיליסטית בחלקה האחרים של הפוסט־
מודרניזם – ולכן המלחמה בהם חייבת להיעשות
מתוך עמדה המחייבת, לכל הפחות, הצהרת
כוונות ברורה.

הביקורת הפנימית

מעניין היה לערוך השוואה בין דברים שאומר
נסראללה לבין חלק מהדברים שכתבנו פה
בגליונות 'חברה' ואמרנו באינספור כינוסים
מכינוסים שונים בשש השנים האחרונות (ארגון
'יסוד' כונס לראשונה ב־11 לספטמבר 2000):
החברה הישראלית מפורקת, החברה הישראלית
נטולת סולידריות, החברה הישראלית לא תחזיק
מעמה שוב, יתכן ומישהו בעל טעות בסיסית יגיד
דבר נכון. אם היטלר כתב במיין־קאמף שאחד
ועוד אחד הם שתיים או שיש בגרמניה של זמנו
בעיות חברתיות־כלכליות, הרי שהוא צדק בשני
המקרים. כך לכאורה גם לגבי נסראללה. זה
שמנהיג החיזבאללה מותח על החברה בישראל
ביקורת הדומה בתכניה לביקורת שמאלית, זהו
מקרה בלבד. יתכן.

אך לביקורת יש לא רק חומר (מלים) אלא גם
(ואולי בעיקר?) רוח (מוזיקה). ובאשר למוזיקת
הביקורת של 'יסוד' ושל 'חברה' נדמה לי שיש
לומר גם כן כמה מלים, תוך כדי ובעקבות
מלחמת הערוף של קיץ 2006. אכן, החברה
הישראלית מפוערת למדי. אין ספק, המלחמה

ד"ר אודי מנור הוא
חבר ביסוד. מרצה
בחוץ להיסטוריה
של עם ישראל
באוניברסיטת חיפה
ובמכללת אורנים

✉ udimanor@gmail.com

כמה מחשבות בזמן מלחמה

:: דודי נתן

שר הבטחון עמיר פרץ

בנסיבות של המלחמה בלבנון אני ממש מאושר שעמיר פרץ הוא שר הבטחון: סוף סוף שר בטחון שאני סומך עליו.

מישהו שידע את גבולות הכוח וגבולות הפייסנות, או לפחות כך נראה לי.

על פי התגובות שאני שומע אני צריך להסביר את העמדה הזו והנה ההסבר: הנחה בסיסית שלי היא שחלק מהימין (ובטח ראשי הימין) מעדיף שהסכסוך לא יסתיים לעולם או לפחות חושב שזוהי תמונת המצב האמיתית. לכן נוח לימין עם "כל הערכים נגדנו" – כל הערכים כמי שמעדיפים עיסוק בסמלים, באדמה, בקדושה, במקום עיסוק בחיים, באיכות ורמת חיים, ביחסים אנושיים ועוד. לכן ירצה הימין להפעיל עוד ועוד כוח, ונגד כל הערכים, כדי לא לאפשר שם שינוי, מחלוקת, מאבק. זה גם מה שאותו ימין יטיף לנו פנימה במסווה ה"אחדות".

השמאל מעדיף עיסוק בחיים על הסמלים. חיים בחיים ולא חיים של כוח. כלומר, במישור

נוח לימין עם "כל הערכים נגדנו" - כל הערכים כמי שמעדיפים עיסוק בסמלים, באדמה, בקדושה, במקום עיסוק בחיים, באיכות ורמת חיים, ביחסים אנושיים ועוד

הזה ברור שמי שבעד הפעלת עוד ועוד כוח הוא הימין וזה משרתו לשם חיים של כוח. השמאל, רוצה לאפשר את התחזקותם של אלו שחשובה להם האנושיות. לשם כך צריך להחליש את אלו הרוצים להשליט חיים של כוח סביבם. בביתנו פנימה זהו המאבק המתמיד שלנו מול ההתנחלות והכיבוש ונגזרותיו. החוצה, זהו המאבק כנגד השתלטותם של החיזבאללה והחמאס על כל ההתנחלות שלנו ושל שכנינו.

במקרה הזה, פייסנות מול החיזבאללה מחזקת את שואפי המלחמה בישראל ומחוצה לה. באופן מיידי היא מחזקת את החיזבאללה ובאופן מתמשך יותר היא מחזקת את עמדת הימין ש"רק כוח יעזור" כיוון שהתוקפנות תחזור – עוד חודש, עוד חודשיים, עוד שנה.

לכן, יש גבול שמאלי לפייסנות, ולכן אני שמח ששר הבטחון שלי הוא איש שמאל שלא רוצה לעודד אלימות וכוחנות. זוהי ההבנה השמאלית על גבולות הפייסנות, כי תפקידה של החברה הוא לאפשר העדפת החיים באמצעות דיכוי מדכאי החיים.

לכוח יש גבולות. גבולות הכוח במישור העקרוני: כאשר אתה מפעיל יותר מדי כוח אתה עלול לקומם עליך את רוב הציבור בצד השני, שיתחיל להזדהות עם קיצוניו, רק בגלל שהוא שונא אותך יותר. זה מה שהצלחנו לגרום בשטחים ובלבנון כמהלך הכיבוש המתמשך. לכן, הפעלת הכוח צריך שתהיה מכוונת מדויק ככל האפשר נגד הקיצוניים עצמם ותו-לא וגם קצרה ככל האפשר.

ליותר מדי כוח יש חיסרון נוסף וחשוב. במישור המעשי: אתה עלול לצאת לקרב גדול מדי בו אתה יכול לחזק מאד את יריביך הקיצוניים, רק בגלל שלא תנצח. ידוע לנו שאיראן וסוריה המטפחות את החיזבאללה הן האחראיות למצב הנוכחי – אך מאוד יכול להיות שמאבק נגדן יעצר בלי נצחון. מצב זה יתן לחיזבאללה הרגשה של נצחון, וירחיק את הזמן שבו רוב תושבי לבנון יכפו על חיזבאללה התמתנות.

במקרה הזה פייסנות מיידית מול החיזבאללה מחזקת את שואפי המלחמה בישראל ומחוצה לה, באופן מידי היא מחזקת את החיזבאללה ובאופן מתמשך יותר היא מחזקת את עמדת הימין ש"רק כוח יעזור" כיוון שהתוקפנות תחזור - עוד חודש, עוד חודשיים, עוד שנה.

בעיני הוא באמת דוגמא מאד חיובית, אבל למה זה מנוגד ליערי? זה מזכיר לי את אסכולת ה'אנאל' בכתיבת ההיסטוריה ששמה את הדגש בכתיבה ההיסטורית על תחומי חברה רחבים, תקופות ארוכות, ובעיקר על שכבות מגוונות בעם ולא על קורותיהם של מלכים ושושלות ומלחמות. כל זה כמובן חשוב ביותר להבנת ההיסטוריה.

כך גם יחזקאלי מביא לנו תמונות מגוונות מהעולם הערבי, ולא רק מה אמר איזה נשיא או מלך. יש לזה חשיבות עצומה לחברה הישראלית. אבל לעתים מדמים אנשי אסכולת ה'אנאל' לחשוב ששינוי ההסתכלות שלהם ישנה את המציאות. זו כמובן טעות, כי הרי גם מחר, את ההחלטות בלבנון יקבלו פוליטיקאים אלו ואחרים, וכך גם במצרים, בישראל וכו'...

זה טוב? זה רע? זו המציאות, ואת זה צריך יערי לדווח ולפרשן לנו - לכן ההתמקדות שלו במקבלי ההחלטות (ולא חשוב כרגע אם זה שר, נשיא, או ראש ארגון אלים כזה או אחר) היא תפקידו. תפקיד אחר יש למי שרוצה להביא תמונת מצב חברתית, זה חשוב אבל אינו תחליף...

בין עושר לעוני לא רק בישראל

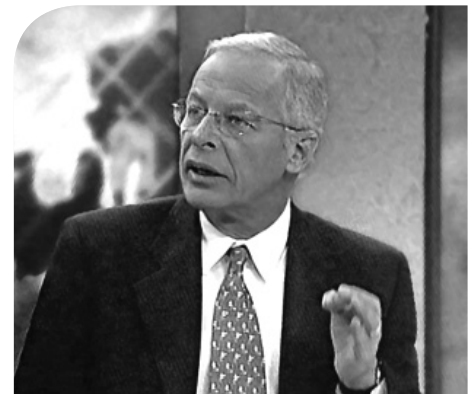
מעצבן, ממש מעצבן, איך בכל פעם שמתפתח טרור פונדמנטליסטי באיזה מקום, ה"צד האחר" בחברה, זה הרוצה להיות "מודרני", "מתקדם", חייב להראות דקדנטי ומתהולל. כשרוצים להראות חיים שחוזרים למסלולם - מראים פאבים.

מתי אני הייתי לאחרונה בפאב? מה, אני לא חי ב"מסלולי"? אין עוד אפשרויות? מה, חיים הגונים "סתם", של בנית משפחה וקשרים אנושיים, של עיסוק מענין ותורם, דברים פשוטים כאלו - הם לא ההיפך מחיזבאללה? הדימוי הזה משפיע על המציאות והוא קיים גם בלבנון.

יש בלבנון פיצול נורא בין העוני והמסכנות - בעיקר של השיעים בדרום, מול ההוללות

אלו הם גבולות הכוח, זוהי שאלה מעשית יותר מתיאורטית. אף אחד מאיתנו לא יודע בדיוק מהי מידת הכוח המדויקת כרגע, שתהפוך את הגלגל לרעתנו.

אם היינו מדברים על מודל הייתי אומר שמנהיג שמאלי היה צריך לחשוב כך: במישור העקרוני - ישראל צריכה היתה להגיב על התקפת החיזבאללה במלחמה נגד החיזבאללה והגורמים הקשורים בו שמטרתם לא לאפשר חיים אלא כוחנות (איראן וסוריה). במישור המעשי - ישראל צריכה לפעול הכי חזק נגד הגורמים שמולם היא יכולה לנצח (כי הנצחון חשוב גם כדי לא לעודד עוד תוקפנות), ובצורה שלא לקומם נגדנו את אלו שמעדיפים חיים על חיים של כוח-וסול.

נראה לי שעמיר פרץ הולך בתוואי של הפעלת הכוח בין גבולות הפייסנות מצד אחד, לגבולות הכוח מצד שני.

תנסו ותראו או השנאה לאהוד יערי

אהוד יערי הוא מהעיתונאים השנואים ביותר על ה"שמאל". אני לא מצליח להבין למה. כשאני רואה אותו מפרשן, ואני טורח להקשיב לו, אני שומע ענייניות, וזהירות. כמה פעמים שמעתם אותו אומר: "מהנתונים שיש בידי אני יכול לשער, אבל אני לא יודע בדיוק..."; "אנחנו לא יכולים לדעת עדיין...". תמיד הוא יגיד מי בדיוק אמר מה, מי אמר אחרת, והאם זה מעיד על מחלוקת, הבהל וכו'.

אז למה הוא הכי שנוא? נראה לי שדווקא בגלל הדיוק והענייניות. דווקא כי הוא לא מסכים לדבר רק ב"צירית אוריה" של קריצה - "אנחנו הרי יודעים שישראל תמיד מרושעת ומפסידה".

כחלק מההתקפות על אהוד יערי, מביאים את צבי יחזקאלי מערוץ 10 בתור דוגמא חיובית.

גם מחר, את ההחלטות בלבנון יקבלו פוליטיקאים אלו ואחרים, וכך גם במצרים, בישראל וכו'... זה טוב? זה רע? זו המציאות, ואת זה צריך יערי לחזו ולפרשן לנו

קצה הקרחון

נזיקה הכלכליים של המלחמה הוציאו משר האוצר כישורים מזורים ביותר. בתכנית מבט באמצע חודש אוגוסט אמר השר כי מדינת ישראל לא צריכה לשלם את כל מחיר המלחמה. מי אם כן ישלם? האזרחים? העובדים? אזרחי הצפון? ועל כך אמר המשורר "הציבור מטומטם ולכן הציבור ישלם."

המעצבנת בביירות, שלפחות מהדיווחים בתקשורת נדמה שכל הפיתוח שם נעשה בידי עובדים זרים מסוריה, מהדרום וכו'... רפיק אל-חריירי, קדושה של לבנון (ושלנו - ככל שהיה נגד הסורים...) שיקם את לבנון ("הוא לכדו...?" כתב על זה ברכט) ועשה מזה מיליארדים.

גם אצלנו זו לעתים המציאות, ובטח הדימוי. כשסיקרו את ההתנתקות השוו בתקשורת את הנוער הכתום "הערכי" (גם מתנגדיו בתקשורת דיברו בפליאה על כך שהוא ערכי...) מול ההתהוללות של הנוער החילוני. נמאס שהצד השפוי הוא תמיד הנהנתן, המושחת, הקפיטליסטי, ה'חלום האמריקאי'. נמאס שזה הדימוי. נמאס שזו לעתים המציאות.

כלכלת הכרח

הרבה פעמים יוצא לי להסביר את ההבדל בין אינטרסים של "שחקנים" שונים במערכת הכלכלית. אני מפחד בעיקר מההבנה העממית שלפיה "הממסד דופק את העם", "העשירים דופקים את העניים" וכו'. התפיסה הזו מפחידה אותי כי היא נראית לי מתכון בדוק להמשך השיטה... ובכל זאת, אני מסביר שיש מי שמרוויחים ממיתון. מתוך הנסיונות האלה בניתי הסבר שנראה לי מתאים גם לכאן. למעשה אני מגיד בין שתי גישות לרווח זו מול זו שבבסיסן עומד הניגוד בין רווח גדול ומעט פעילות - או שיטת "המכה הגדולה", לבין רווח קטן המבוסס על הרבה פעילות - לזה קראנו פעם עבודה קשה, אבל כמובן שגם רווחי הון יכולים לעבוד ככה - למשל חיסכון.

ההנגדה בין שתי גישות אלה מתאימה להנגדה בין מושגים מוכרים אחרים: רווח שמבוסס על הפסד של מישהו אחר ('משחק סכום אפס'), מול רווח שמניח רווח גם לאחרים (WIN-WIN); הון סיבוב או הון פיננסי מול הון יצור או הון תעשייתי; כלכלת הון מול כלכלת עבודה.

ההסבר העיקרי שלי הוא שבגישה האחת (שלדעתי היא הרעה), אתה מרויח מזה שמישהו מפסיד. כך זה הרי בכל החלק הפיננסי - בורסה, שערי מטבע, ריביות (כדי שמישהו ירויח ממשחקי החלפת מטבעות - מישהו חייב להפסיד באותה מידה בדיוק). כך זה גם בהימורים.

כאן עולה השאלה: למה מי שמפסיד משתתף במשחק? מכל מיני סיבות, למשל, כי לחלק

כשרוצים להראות חיים שחוזרים למסלולם - מראים פאבים. מתי אני הייתי לאחרונה בפאב? מה אני לא חי ב"מסלולי"??

אני מניח בין שתי גישות לרווח זו מול זו שבבסיסן עומד הניגוד בין רווח גדול ומעט פעילות - או שיטת "המכה הגדולה", לבין רווח קטן המבוסס על הרבה פעילות - לזה קראנו פעם עבודה קשה

מהמשתתפים אין ברירה. למשל, כי מאין תיקח הלוואה כשאתה צריך? הגורמים הפיננסיים הופכים את הבורסה לחשובה בחיינו הכלכליים באמצעות החלשת האפשרות להרוויח מעבודה, מיצור (זו תרומתו של בגין לחברה הישראלית. מאוחר יותר פרס ומודעי שמו על זה את ה"פלומבה" שלהם). עוד סוגים של אין ברירה נוצרים בכוח. למשל, אילו קרנות הפנסיה לשחק בשוק ההון. הפנסיה שלי! בעצם כל כלכלת סכום אפס הזו היא כלכלת הכרח.

למה זו הגישה הרעה בעיניי? קודם כל כי עובר כאן כסף מיד ליד בלי שנוצר שום דבר ממשי (כלכלת האיץ-ערך). וחשוב הרבה יותר: זוהי גישה שמחזקת כ-15% מהחברה ומחלישה 85%.

הגישה השניה - זו של עבודה, של יצור או איך שלא נקרא לה - מחזקת ומקדמת 85% מהחברה על חשבון החלשתם היחסית של 15% האחרים שהם בדרך כלל חזקים מדי. אז מה עדיף?

כל זה יכול להסביר מי מרויח ממיתון, מהגדלת פערים, מעוני: לא מרויחים סתם כל העשירים, כל הממסד, כל "אלו שם למעלה"; מרויחים אלו שחיים מגישה כלכלית מסוימת, שהרווח שלה הוא מהפסד של אחרים.

את שינוי המדיניות לכיוון הגישה האחרת, השניה, יעשו אנשים מהממסד, "משם למעלה", וגם חלק לא קטן מהעשירים - כאלו שהאינטרס שלהם מצוי בכלכלה של צמיחה, של עבודה, של יותר - כלכלה של ה-85%.

אני בעד שהם ינהלו את הכלכלה. ובהמשך צריך לחפש איך להכניס את ה-85% עצמם לניהול הכלכלה.

 חדי נתן הוא מנחה
 קבוצות ב"קולות
 בנגב", תלמיד תואר
 שני באוני' חיפה.

 davnurit@gmail.com

מלחמה ושלום

השפעות המלחמה בחיזבאללה על הכלכלה והמשק - ארבע נקודות

(נכתב בעיצומה של המלחמה)

:: לוי מורב

התקציב:

המחיר המיידני של המלחמה יבוא לידי ביטוי כבר בתקציב השנה הנוכחית.

אלא שאין לישראל שום בעיה בתחום התקציב. נכון לשנה הנוכחית יש בישראל עודפים של הכנסות ממסים, כתוצאה ישירה מגידול בפעילות הכלכלית הנמשכת כבר ארבע שנים רצופות ושתסתכם עד תום השנה בקרוב ל-20% צמיחת התמ"ג (תוצר מקומי גולמי).

כתוצאה מכך יש היום יש בידי מקבלי ההחלטות חמישה עשר מיליארד שקל שהיו מיועדים להחזר חובות פנים במטרה להקטין את חלקו היחסי של החוב הפנימי ביחס לתוצר לרמה המקובלת במדינות המפותחות - 65%. ניתן בקלות להעביר לפחות חלק מסכום זה, 5-6 מיליארד שקל, לצרכי מימון המלחמה: לצה"ל ולפיצויים לנפגעים האזרחים של הלחימה.

בנוסף, ישראל גייסה עד עתה רק ארבעה מיליארד דולר מתוך תשעה מיליארד דולר שארה"ב העמידה לרשותנו כערבויות למימון היציאה

מהמיתון בשנת 2003. בינתיים יצאנו מהמיתון בעצמנו בעיקר בזכות הפסקת האינתיפאדה. כך יש בידי ממשלת ישראל חמישה מיליארד דולר נוספים.

ועוד, בימים אלה מכרה מדינת ישראל את השליטה בבית הזיקוק באשדוד במחיר שיא של שלושה מיליארד וחצי שקל לקבוצת פז שבשליטת צדיק בינו. הנה עוד סכום כסף של ממש היכול לממן חלק נכבד ממחיר המלחמה. מותר לנחש ולקוות שבדיונים על בסיס התקציב לשנה הבאה - 2007 - הטירוף שאחזו אותנו מאז 2003, של רפורמות מיותרות ומזיקות ושל קיצוצים בלתי שקולים בתקציב הביטחון, ייפסק בשעה טובה והגישה לתקציב תהיה מאוזנת יותר ורחבה.

הצמיחה:

סביר להניח שתהיה ירידה מסוימת בקצב צמיחת התוצר של ישראל כבר השנה ואולי גם בשנה הבאה. אולם אין בכך כל ודאות וזה תלוי

בימים אלה מכרה מדינת ישראל את השליטה בבית הזיקוק באשדוד במחיר שיא של שלושה מיליארד וחצי שקל לקבוצת פז שבשליטת צדיק בינו. הנה עוד סכום כסף של ממש היכול לממן חלק נכבד ממחיר המלחמה.

רק לפני זמן קצר איששה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את תחזית הצמיחה של הרבע הראשון של השנה ולפיה קצב הצמיחה השנתי הוא 6.6%. זהו קצב גבוה ביותר בכל מקרה גם אם הצמיחה בסופו של דבר תהיה "רק" 5% זה ללא ספק נתון כלכלי מרשים ומעודד.

זאת ועוד - אין כל סכנה של התפרצות אינפלציונית בתנאים הקיימים במשק גם אם גרעון הממשלה יגדל. ככלל - הקשר בין גרעון לאינפלציה אינו כה ישיר. כדוגמא אפשר להזכיר כי למרות שבשנת 2003 (שנת הנתניהו) הגיע הגרעון בתקציב לשיא של 5.4% מהתוצר האינפלציה באותה שנה הייתה דווקא שלילית - מינוס 1.9%.

הענף שייפגע מיידיית הוא התיירות - הן תיירות החוץ והן תיירות הפנים. הקיץ היא העונה החמה, תרתי משמע, בתיירות הפנים ארצית בעיקר לצפון הארץ. חשוב שהמדינה תפעל לפצות מיידיית את גורמי התיירות ולא תערים מכשולים ביורוקרטיים על הנפגעים. כל הגורמים העוסקים בתיירות חוץ: חברות התעופה, סוכני ומדריכי תיירים, חברות להשכרת רכב ובתי המלון כולם ייפגעו מהמלחמה. יש לפצות את כולם כדי לא למוטט את הענף.

כמו במקרים דומים בעבר תהיה ירידה בצריכה של הציבור בכל התחומים ממזון ועד מוצרים ברי קיימא, מדיירות למגורים ועד למוצרי הלבשה והנעלה. עם זאת עומק הירידה בצריכה תלוי בהתמשכות הלחימה ולכן השאלה החשובה היא כמה זמן תימשך הלחימה והאם הציבור ישוב במהירות לשגרת חיים רגילה.

כמו תמיד בתקופות של מתיחות ביטחונית, תהיה ירידה בהשקעות המשק. אולם אם ההסדרים המדיניים עם ממשלת לבנון וקיומו של כוח שיטור בין לאומי, אחרי הלחימה, יביאו למצב שבו תושבי המדינה לא יהיו בני ערובה של החיזבאללה, ואלה לא ישבו יותר על גדר הגבול עם לבנון, יש מקום להגברת ההשקעות בישראל, בלבנון ובאזור כולו.

הבורסה:

מאז חודש פברואר השנה ועוד יותר מאז חודש מאי, נמצא שוק המניות וניירות הערך של ישראל בנסיגה. הסיבה לכך פרוזאית למדי -

גם במקבלי ההחלטות, במיוחד על רקע העליה בתוצר בשנים האחרונות.

בשלהי השנה שעברה תחזית הצמיחה של האוצר ובנק ישראל הייתה זהירה ונעה סביב 4%. אחר כך באו תחזיות מעודכנות שהעריכו כי הצמיחה תגיע ליותר מ-5%. רק לפני זמן קצר איששה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את תחזית הצמיחה של הרבע הראשון של השנה ולפיה קצב הצמיחה השנתי הוא 6.6.

זהו קצב גבוה ביותר. בכל מקרה גם אם הצמיחה בסופו של דבר תהיה "רק" 5% זה ללא ספק נתון כלכלי מרשים ומעודד.

לאחר המלחמה, בצד הנזקים האזרחיים בעיקר ושימוש במלאי צבאי כמו דלק, פגזים וחלקי חילוף, יש מקום למדיניות מרחיבה של הממשלה במטרה למנוע ירידת התוצר. המדינה יכולה לנקוט בשני מהלכים משלימים: לפעול אצל נגיד בנק ישראל להורדת הריבית במשק ולהגדיל הן את בסיס התקציב והן את ההוצאה הציבורית והממשלתית. צמיחה או מיתון אינם רק עניין של גזירת גורל או עונש מנסראללה. הם בהחלט גם תוצאה של המדיניות אותה נוקטת הממשלה.

צמיחה או מיתון אינם רק עניין של גזירת גורל או עונש מנסראללה. הם בהחלט גם תוצאה של המדיניות אותה נוקטת הממשלה.

היריחות במניות הבנקאיות מוסברות ביריחות התלולות והנמשכות בשוק המניות וגם, במקרה נקודתי של הפסדי העתק של אליעזר פישמן בשוק המט"ח, בהימור הלא מוצלח שלו על הליירה התורכית, שהסתיים בהפסד של שני מיליארד וחצי שקל.

קצה הקרחון

הארץ דה-מרקר הפתיע ב-30 באוגוסט בכותרת: 'הטרור הוא עסק טוב'. עסק טוב למי? למנהלי חברות האבטחה כמובן. מסתבר שחבילת השכר הממוצעת של מנכ"לי חברות אמריקאיות גדולות הפעילות בתחום הביטחוני, הוכפלה מאז אירועי ה-11 בספטמבר 2001, לעומת גידול של 6% בממוצע שורשם בשכר של מנכ"לים בכלל החברות הגדולות בארה"ב. ולשם ההשוואה, על פי מחקר זה, שכרם המצטבר של 34 המנכ"לים הללו, הסתכם מאז ה-11 בספטמבר 2001 ב-984 מיליון דולר - סכום שבו אפשר היה לשלם ליותר ממיליון מתושבי עיראק כדי שיעבדו בשיקום ארצם למשך שנה. השכר הממוצע של מנכ"ל בשנת 2005 היה גדול פי 44 מהשכר של קצין בכיר בעל ותק של 20 שנים בצבא ארה"ב, ופי 308 משכרו של חייל מהשורה בדרגת טוראי. אך כל ההשוואות האלה הן כמובן דמגוגיה זולה. או שלא.

קרוב ל-28 מיליארד דולר. אין לכן כל בעיה או מצוקה במט"ח ואין מחסור, לכן ירידות או עליות של הדולר הן רק בגדר תנועות של בהלה רגעית, או של גורמים ספקולטיביים המבקשים לנצל את המצב בכדי לעשות קופה נאה. היחלשותו של הדולר בתקופה האחרונה והתחזקותו של השקל מוכיחה כי ניתוח זה נכון וכי אין סיבות של ממש לפיחות השקל מול הדולר.

אופטימיות זהירה?

ההתפתחויות בתחומי הכלכלה והמשק תלויות במידה רבה בתוצאות המאבק הצבאי. פגיעה קשה באחד האתרים האסטרטגיים של ישראל במפרץ חיפה שילווה בפגיעות של אלפי אזרחים, או פגיעה קשה בגוש דן באמצעות אחד מהטילים הבליסטיים שידוע שלאיראן יש אותם אבל לא ברור האם החיזבאללה יכולים להשתמש בהם, עלולים להביא את הממשלה לחיפוש אחר מוצא של כבוד.

כל פיתרון מדיני שלא יסלק את החיזבאללה מגדר הגבול בצפון המדינה ייתפס כהפסד וכחולשה ותהיינה לו השלכות מרחיקות לכת על ההרתעה ועל העוצמה של ישראל בשנים הבאות. בינתיים הצליח נסראללה להוציא משני הטירונים אולמרט ופרץ נחישות ורצון מפתיעים.

האופטימיות היא הנשק הכלכלי המושחז והיעיל ביותר. כל תוצאה של המלחמה שלא תפגע באופטימיות ושתוכיח כי לגבול בין לאומי מוסכם בין ישראל לשכנותיה יש משמעות וערך, ויש מי שמוכן להגן עליו, תחזק את הגישה החיובית ולפיכך תביא לגידול ההשקעות במשק, להמשך הצמיחה המהירה והגבוהה ולפריחה כלכלית של ממש.

המתכון המומלץ בימים אלה הוא של אופטימיות אבל, כמו שהקפידים עושים אהבה - בזהירות בזהירות.

השוק הגיע לרמת השיא שלו - כ-900 נקודות והנפילה הייתה צפויה ו"טבעית".

הגורם העיקרי לאזהרת רוח הן הירידות בבורסה במהלך הרבע השני של השנה, בחודשים אפריל-מאי-יוני הירידות במניות הבנקאיות מוסברות בירידות התלולות והנמשכות בשוק המניות וגם, במקרה נקודתי של הפסדי העתק של אליעזר פישמן בשוק המט"ח, בהימור הלא מוצלח שלו על הלירה התורכית, שהסתיים בהפסד של שני מיליארד וחצי שקל. בנק הפועלים הודיע כי יאלץ להגדיל ברבע השני של השנה את ההפרשות לחובות מסופקים באורח ניכר ובכך לרשום הקטנה של ממש ברווחים.

הלחימה בצפון הביאה לירידות חדות בבורסה לניירות ערך של ת"א ביום הלחימה הראשון, יום רביעי, 12 ביולי, וביום חמישי שאחריו. גם ביום ראשון - 16.7.06 החל המסחר בבורסה בירידות חדות. אולם לקראת סוף יום המסחר התהפכה המגמה ב-180 מעלות, והירידות של 4% הפכו לעליות נאות של 2.6% במדד ת"א 25.

כל חברות הביטוח המובילות: כלל, מגדל, הראל והפניקס פירסמו אזהרות רוח ברמה שונה של חריפות, מה שגרם לירידות שערים של כולן. אבל גם הן כבר ביום ראשון נסחרו בעליות שערים - מגדל עלתה ב-1.9% וכלל ביטוח עלתה ב-2%. יש לזכור שהירידות היו קורות בכל מקרה בגלל סיבות כלכליות.

חברת דירוג האשראי פיץ' הפיצה באמצע חודש יולי תחזית חיובית על המשק הישראלי וההערכה כי המלחמה לא תפגע בכיצועים הטובים של המשק. נראה שהירידות הגדולות בהתחלת הלחימה - כ-10% ביומיים והירידה הנוספת של עוד 4% במהלך המסחר ביום ראשון, הביאו חלק ניכר מן המשקיעים לנצל את ההזדמנות ולקנות מניות במחירים נמוכים.

מעניין במיוחד שכל הפעילות בבורסה היא פעילות של ישראלים. הזרים לא היו מעורבים באורח משמעותי לא במכירות ולא בקנייה. את המכירות שלהם הם התחילו עוד בחודש מארס השנה.

הדוכר:

כדאי לזכור שאין שום סיבה ממשית לצניחת השקל מול הדולר. לישראל יש עודף של ממש במאזן התשלומים השוטף שלה, וכ-22 מיליארד דולר עודף במאזן של נכסים (הלוואות) שהיא משקיעה בחו"ל מול הלוואות ונכסים של זרים בישראל.

ברשות בנק ישראל רוברות במט"ח בגובה של

ביום ראשון - 16.7.06 החל המסחר בבורסה בירידות חדות. אולם לקראת סוף יום המסחר התהפכה המגמה ב-180 מעלות והירידות של 4% הפכו לעליות נאות של 2.6% במדד ת"א 25.

אין לכן כל בעיה או מצוקה במט"ח ואין מחסור, לכן ירידות או עליות של הדולר הן רק בגדר תנועות של בהלה רגעית, או של גורמים ספקולטיביים המבקשים לנצל את המצב בכדי לעשות קופה נאה.

לוי מורב הוא
עיתונאי כלכלי

✉ morav52@netvision.net.il

‘ניו דיל’ לישראל

:: דני גוטוין

להגנה צבאית על אזרחיה, דאג האוצר שאחריות זו לא תורחב לתחומים נוספים כמו תחומי החברה והכלכלה.

במלחמה - עורף, בימים אחרים - פריפריה

המלחמה הציבה את האוצר במצב לא נוח - שהרי העורף שעליו נתלה לפתע חוסנה של המדינה, היא אותה פריפריה שהאוצר ביזה, דלדל והתיש במשך שנים. נסיגת המדינה בפני השוק הותירה את הפריפריה חסרת אוניס, שהרי הגיון השוק יעדיף כמעט תמיד את המרכז תוך ניוונה המתמשך של הפריפריה והפיכת תושביה לשואבי המים וחוטבי עצים במקרה הטוב ולמיותרים לחלוטין במקרה הטוב פחות. תועמלני השוק אף ידעו במשך שנים להעמיד את תביעות הפריפריה בגליל ובנגב לסיוע ממשלתי כקבצנות מגונה של מי שבעצם הישארותם שם הוכיחו את עליבותם, וחמור מכך, את חוסר יעילותם וכדאיותם במונחי השוק. והנה, הקטיושות והקסאמים הציבו לפתע דווקא את הפריפריה המבוזה כשכפ"ץ של המרכז.

אברי השוק החופשי התגברו במהירות על אי הנוחות הרגעית. בעצם ימי המלחמה דאגתם של מדורי הכלכלה ניתנה למתרחש בחזית הבורסה. המלחמה האמיתית שתיארו המדורים האלה היתה המלחמה על הפרטת בתי הזיקוק, כשהחמ"ל שעניין אותם הוא זה של רשות החברות הממשלתיות. באותו זמן עצמו נתפנה נגיד בנק ישראל להעלות את הריבית, כדי "לאותת לשווקים" ולמעשה לספקולנטים, צעד שרק החריף את מצוקת האשראי והמשבר הכלכלי באזורים שנפגעו מהמלחמה.

במלחמה כמו במלחמה?

האוצר מיהר להבהיר, שגם בעת המלחמה ולמרות הטילים הוא לא יסוג ממדיניותו ויסיף להתיש את הפריפריה, משמע את העורף,

שיקום העורף בצפון ובדרום לאחר מלחמת לבנון השניה עשוי להיות נקודת מפנה במדיניות הכלכלית של מדינת ישראל לקראת מדינת רווחה מתוקנת הדואגת לכל אזרחיה.

אחד המהלכים המשמעותיים בו נקטה הממשלה במהלך מלחמת לבנון השניה היה מדיניות ההפקרה של העורף, אותו עורף שעמידתו הוצגה כנכס אסטרטגי מדיניות ההפקרה התגלתה כמעט בכל תחום: הסירוב המתמשך להכריז על מצב חירום; אי מינוי שר או קבינט האחראים על העורף; מדיניות פיצוי שערורייתית; הימנעות מסיוע למהלך ההתפנות של אזרחי הצפון והפיכתם לפליטים; קריסת מערכות השירות למי שנותרו במקלטים ועוד. שיאה הציני של מדיניות הפקרה זו היתה הכרזתו של שר הפנים, רוני בר-און, שעובדי הרשויות בצפון שלא התיצבו לעבודתם הם עריקים; בין "עריקים" אלה, כדאי לזכור, רבים הם עובדי רשויות שמשרד הפנים מתנער זה למעלה משנה מהאחריות לתשלום משכורותיהם.

הפקרת העורף זכתה לתהודה ניכרת בתקשורת, שסיקרה את מצוקות יושבי המקלטים והנסים דרומה באותו אופן בו היא מטפלת בתופעת העוני "בימים כתיקונם", רק שאת מקום המקררים הריקים החליפו האסלות הדולפות. גם כאן, מיהרו להתייצב כמושיעים אנשי עמותות הצדקה ונדבנים חסודים שהפכו את המלחמה למופע של בית תמחוי. התקשורת מיהרה להעניק לנדבנים מדליות על נדבנותם והתנדבותם אך כרגיל הותירה את התנערות הממשלה מדאגה לצרכי האוכלוסיה, גם בשעת חרום, כשאלה פתוחה.

לצד המלחמה שניהל צה"ל בחזית, ניהל האוצר בעורף מלחמה עיקשת לבל יערער "המצב" עקרון מעקרונות הניאור-ליברליזם, השוק החופשי וה"הממשלה הקטנה" של מדיניותו. מאחר שהמלחמה הציבה את המדינה כאחראית

התקשורת מיהרה להעניק לנדבנים מדליות על נדבנותם והתנדבותם אך כרגיל הותירה את התנערות הממשלה מדאגה לצרכי האוכלוסיה, גם בשעת חרום, כשאלה פתוחה.

מאחר שהמלחמה הציבה את המדינה כאחראית להגנה צבאית על אזרחיה, דאג האוצר שאחריות זו לא תורחב לתחומים נוספים כמו תחומי החברה והכלכלה.

בשש אחרי המלחמה

המלחמה הנוכחית חשפה, אפוא, את הגיון העומק האכזרי של משטר ההפרטה הישראלי. יותר מכפי שהפקרת העורף היתה מחדל, היא היתה ביטוי של "השיטה". לפיכך, לא יוכל להיות שיקום אמיתי של העורף ללא מאבק במשטר ההפרטה בכלל.

שיקום העורף-פריפריה מותנה במעורבות מסיבית של הממשלה, תוך פניית פרסה מלאה מהמדיניות שנהגה כאן בשני העשורים האחרונים. שתי דוגמאות היסטוריות מתבקשות בהקשר זה. האחת, היא הניו־דיל האמריקאי של שנות השלושים, כאשר הממשל האמריקאי נטל על עצמו את תפקיד היזם והביא לתחיה של הכלכלה והחברה בארה"ב לאחר שאלו הובלו את עברי פי פחת על ידי שיטת השוק; השנייה, היא תכנית מרשל שהביאה לשיקומה המהיר של אירופה בתום מלחמת העולם השנייה, שוב באמצעות השקעה ממשלתית גדולה. בשני המקרים היזמות הציבורית הביאה לשיקום וצמיחה כלכלית חסרי תקדים תוך זמן קצר. כישלון שילובה של מזרח גרמניה בכלכלת המערב מיד אחרי איחוד שתי הגרמניות בשנות התשעים, שנעשה באמצעות השוק על בסיס עקרון ההפרטה, רק מדגיש את יתרונותיה של שיטת השיקום הציבורית.

לאחר המלחמה יהיה צורך לשקם את הצפון והדרום לא רק מנזקי הקטיושות והקסאם של הקיץ האחרון אלא בעיקר מנזקי המדיניות הכלכלית של העשור האחרון. ניהולו של מאבק זה עשוי להיות תרומתם האמיתית של הצפון והדרום לחוסנה של ישראל. זה המאבק האמיתי על דמותה של החברה הישראלית. זהו המאבק ששרי מפלגת העבודה ונציגיה בכנסת כשלו מלנהל במהלך המלחמה. זהו המאבק שיש להובילו, איתם או בלעדיהם.

ה'בליץ' על לונדון בימי מלחמת העולם השנייה והקשיים של העורף הבריטי בתקופת המלחמה הולידו, עם סיומה, את תכנית בוורידג' שהניחה את היסודות למדינת הרווחה הבריטית. ההיבטים החברתיים של ניסיון המלחמה של האנגלים הביאו אותם עם סופה להדחתם של השמרנים בראשות צ'רצ'יל, אביר הנצחון הצבאי, ולעלייתו של הלייבור שעקרונותיו נראו מתאימים יותר לשני האתגרים לפנייהם נצבה בריטניה - בניין מדינת הרווחה וסיום העידן הקולוניאלי. שני אלה, כפי שכבר כתבנו כאן - כרוכים אהדדי. אתגר דומה, קידומו של 'ניו־דיל' ישראלי, מונח עתה לפתחה של החברה הישראלית ובמיוחד לפתחם של הסוציאליסטים הישראלים.

בשיטותיו המוכרות. העיקרון הראשון שהנחה את פעולת האוצר היה הפרטת העורף. הדאגה להתמודדות עם מצב המלחמה הוטלה על כל פרט, תוך סירוב להפעיל מערך סיוע ציבורי, מחשש שהדבר יהווה תקדים בתקופה שלאחר המלחמה. וכך שוב נחשף ההגיון של הסתלקות המדינה משרותי הרווחה: בעלי היכולת השתכנו במלונות תל־אביב ואילת. היו שהסתייעו ברשתות חברתיות ומשפחתיות כדי למצוא מקלט לתקופת מה. מאחור נשאר, כמו תמיה, כל האחרים - הקשישים, העולים, העניים - משמע כל אלה שבאופן רגיל האוצר רואה בהם מטרה. אל תוך החלל שפער האוצר נכנס, שוב כרגיל, 'המגזר השלישי' עוטה ארשת החמלה המקצועית. השמות המוכרים - השופרסל, דודי זילברשלג וארקדי גידמאק - מיהרו לגזור את הקופון הפטריוטי. שרי הממשלה מצאו מפלט ממחדליהם בהכתרת הפילנטרופיה כביטוי לחוסנה של החברה הישראלית, בעוד שבפועל היא חשפה את מערומי הניאו־ליברליזם וכשלו. כדרכו, 'המגזר השלישי' לא נטל כל אחריות על גורלם של העניים והחלשים; הוא לא היה מחוייב לעזור לכולם, לא בכל תחום ולא כל הזמן; ותרומותיו ביטאו את גחמות התורמים יותר מאשר את צרכי המקבלים.

העקרון השני שהנחה את פקידי האוצר בזמן המלחמה היה חתירה להנהגת מבחנים מחמירים, דוגמת אלו שבאמצעותם הוא מתיש את האמהות החד־הוריות וכאי ביטוח האבטלה בימי שלום, כתנאי לקבלת הפיצויים. במהלך המו"מ על הסדר הפיצוי בין האוצר, ההסתדרות והתעשיינים ביקשו פקידי האוצר להתנות את מתן הפיצויים לעובדים ב"מבחני זכאות", כמו למי יש ילדים ולמי אין, למי יש ממ"ד בבית ולמי אין וכד', מגמה שסוכלה בידי נציגי ההסתדרות.

העקרון השלישי והחמור מכולם, שהנחה את האוצר, היה עיקרון הסקטוריאליזציה. הנחת היסוד של הסדר הפיצוי שהציע האוצר היתה שמלחמה היא בעיה של אלה שנפגעו ממנה ולא של כלל אזרחי ישראל או של המדינה. הגילוי הבולט של גישה זו הוא בניכוי שני ימי חופשה משכרם של העובדים בצפון כהשתתפות בתשלום שכרם. לא עלה על דעתם של מנסחי ההסכם לנכות את ימי החופשה מכלל העובדים, ואפשר שאפילו בייחוד מאלו שלא נפגעו מן המלחמה, או להטיל מלווה מלחמה על כלל הציבור - אם אכן יש קושי במימון ההסדר. להפך - כדי להרגיע את השוקים הזדרז שר האוצר להודיע כי לא יהיו מיסים נוספים ולא תיפרץ מסגרת התקציב, וכך העמיק את הפער בין הפריפריה והמרכז.

תועמלני השוק אף ידעו במשך שנים להעמיד את תביעות הפריפריה בגליל ובנגב לסייע ממשלתי כקבצנות מגונה של מי שבצעם הישארותם שם הוכיחו את עליבותם, וחמור מכך, את חוסר יעילותם וכדאיותם במונחי השוק.

הדאגה להתמודדות עם מצב המלחמה הוטלה על כל פרט, תוך סירוב להפעיל מערך סיוע ציבורי, מחשש שהדבר יהווה תקדים בתקופה שלאחר המלחמה.

אל תוך החלל שפער האוצר נכנס, שוב כרגיל, 'המגזר השלישי' עוטה ארשת החמלה המקצועית. השמות המוכרים - השופרסל, חדי זילברשלג וארקדי גידמאק - מיהרו לגזור את הקופון הפטריוטי.

מכוני חשיבה (think tanks)

מגמות עולמיות והמקרה הישראלי

:: מנדי רבינוביץ

המלחמה - אז הרעיונות הגדולים של הניו-דיל והחברה הגדולה בארצות הברית בשילוב עם הקיטוב האידיאולוגי הבין-גושי הולידו מכוני חשיבה רבים שעסקו במדיניות חוץ ופנים. השלב השלישי החל בשנות ה-70. אז באו מכוני חשיבה לענות על אי היציבות הפוליטית והכלכלית שסימניה היו תחילת התרופפותה של ברית המועצות והדמוקרטיזציה בדרום אמריקה ומזרח אסיה. הויכוחים האידיאולוגיים בתחומי מדיניות החוץ והפנים בארצות הברית הולידו את מכוני החשיבה של 'הימין החדש' שלחמו על שינוי המדיניות הכלכלית הקניסיאנית אל עבר 'כלכלת שוק' או 'כלכלה חופשית' בשילוב מדיניות חוץ תקיפה מול הסובייטים. מכוני החשיבה המזרח אירופאים קשורים לגל זה. בשלב הרביעי, שמתהווה כיום, קמים מכוני חשיבה גלובליים שמרחב פעילותם הוא בעיקר האינטרנט. במכונים אלה מתקיים דיון עולמי בנושאים על-אזוריים כמו איכות סביבה, שכר הוגן, המאבק בטרור ועוד.

איך זה עובד?

את מכוני החשיבה הקיימים היום אפשר למיין לסוגים אלה:

המכונים העצמאיים - מכוני חשיבה שרואים את עצמם כחלק מהחברה האזרחית. הם פועלים על פי סדר יום חברתי-כלכלי. על פי רוב המכונים הללו מגייסים בעצמם תרומות המכוונות לפרויקטים מוגדרים ויעודיים. מכונים אלו מציעים את תוצריהם, את המחקרים וההמלצות שלהם, למעצבי המדיניות באמצעות פרסומים רבים במגוון במות וארגון סמינרים משותפים של אנשי המכון, אנשי מדיניות ואנשי תקשורת. מידת נוכחותם בתקשורת האלקטרונית והכתובה מהווה מדד עיקרי להצלחתם.

המכונים המפלגתיים - מכונים אלו פועלים ליד המפלגות הגדולות ומהווים מעבדה רעיונית המשגרת אל הפוליטיקאים רעיונות ארוגים

אחת התופעות המרתקות והמשפיעות ביותר בתחום עיצוב המדיניות במחצית השנייה של המאה העשרים היא תופעת מכוני החשיבה. בעולם פועלים כיום כ-3000 מכוני חשיבה (think tanks) מתוכם כ-1000 בארצות הברית וכמה מאות במערב אירופה. לאחר קריסת הגוש הסובייטי החל לקום גל של מכוני חשיבה במזרח אירופה שמובילים ערכים של שוק חופשי. כיום מזרח אסיה היא האיזור הפורה ביותר לצמיחת מכוני חשיבה. מה מצב מכוני החשיבה בישראל? במה הם יכולים לקדם מדיניות חברתית?

בהגדרתו הקלאסית, מכון חשיבה הוא ארגון העוסק במחקר וקידום כל רעיון שקשור למדיניות ציבורית ומהווה גשר בין ידע לעוצמה פוליטית בדמוקרטיה מודרנית. המונח 'טנק חשיבה' - think tank, נולד מפעילותה של קורפורצית RAND של הצבא והממסד האקדמי האמריקאי לאחר מלחמת העולם השנייה. היתה זו סביבה סגורה ומוגנת לחשיבה אסטרטגית.

חוקרי תופעת מכוני החשיבה מצביעים על ארבעה שלבים עיקריים בהתפתחותם: הראשון - לפני מלחמת העולם השנייה. אז התקיימו מספר מכוני קטן בארצות הברית ואירופה שניסו לספק פתרונות מעשיים לתופעות מודרניות כמו העיור והתיעוש המואצים. השלב השני - לאחר

בשלב הרביעי, שמתהווה כיום, קמים מכוני חשיבה גלובליים שמרחב פעילותם הוא בעיקר האינטרנט. מכונים אלה מצירים דיון עולמי בנושאים על-אזוריים כמו איכות סביבה, שכר הוגן, המאבק בטרור ועוד.

פקידות ציבורית בכירה ופוליטיקאים. בחירת קהל היעד קשורה למבנה המערכת השלטונית האופיינית לכל מדינה. בארצות הברית למשל מושם מירב הדגש על הפוליטיקה הבכירה ואילו בבריטניה – על מעמד הפקידות הבכירה שכיודע הינו דומיננטי מאוד בעיצוב המדיניות.

מכוני חשיבה בישראל

בישראל, נמצאת תופעת מכוני החשיבה במרחק ניכר מארצות הברית ומאירופה. מכון שלם בירושלים המזוהה עם החשיבה הניאו שמרנית האמריקאית הוא אולי החיקוי הקרוב ביותר למודל האמריקאי – מכון עתיר משאבים, בעל כתב עת, מפעל תרגומים, תוכנית עמיתים וארגון כנסים. המכון מהווה מטריה אינטלקטואלית לימין הישראלי ונותן אכסניה לאינטלקטואלים המזוהים עם החשיבה השמרנית בישראל.

המכון הישראלי לדמוקרטיה, אף הוא עתיר משאבים (אף הם אמריקאים כמובן) מקפיד לפעול בנושאים שיש בהם הסכמה רחבה כמו למשל חינוך, תוך כדי שימוש בשיטות דיון דמוקרטיות כמו פורום שולחנות עגולים סביב סוגיות משתנות (מי שמכיר מקרוב את השולחנות העגולים ישים לב בוודאי לעובדה כי על אף הגיון הרעיוני הוא נטול גיוון חברתי-מעמדי).

בשמאל הישראלי קשה לאתר מכון חשיבה בעל נוכחות ציבורית משמעותית. מכון אדווה של בני הזוג סבירסקי עולה לעיתים לכותרות סביב דיוני התקציב והמכון החברתי-כלכלי של רובי נתנזון נוכח בעיקר באתר האינטרנט שלו ומספר כנסים מקצועיים.

חולשתם של מכוני החשיבה של השמאל היא תופעה כלל עולמית. בספרם No Mercy (ללא רחמים) מ-1996 מנתחים ג'ין סטפנצ'יק וריצ'ארד דלגאדו את הדרך בה השתלטו מכוני החשיבה השמרנים בארצות הברית על סדר היום החברתי. אחד ההסברים שמספקים הכותבים לתופעה הוא הויתור מראש של הקרנות התומכות בסדר יום מתקדם על שדה המאבק הרעיוני. בעוד שהקרנות השמרניות למדו לממן את שדה הקרב הרעיוני ולראותו בראש סדר העדיפויות שלהן, בחרו הקרנות הפרוגרסיביות לתמוך בפרויקטים מיקרו-חברתיים וזנחו את פרויקט המקרו – השתלטות על השיח הציבורי, סדר היום החברתי והזירה הפוליטית.

את משבצת רשות החשיבה האסטרטגית הלאומית בישראל נועדה לתפוס המועצה לביטחון לאומי. בניגוד לניירותיה המכוונים ובאופן בלתי

ומהודקים. המכוונים המפלגתיים מהווים בית גידול רעיוני לפוליטיקאים ותיקים ומתחילים. מכוונים אלו זוכים למימון ממשלתי במסגרת מימון המפלגות. הדוגמה המובנית והטובה ביותר למודל זה היא גרמניה, בה לכל מפלגה גדולה יש מכון חשיבה שמממנת קרן המזוהה עימה: 'קרן אדנאואר' למפלגה הנוצרית-דמוקרטית, 'קרן אברט' למפלגה הסוציאל-דמוקרטית, 'קרן היינריך בל' למפלגת הירוקים ועוד. המשרד לשיתוף פעולה בין-אזורי מממן למכוונים הללו שלוחות מחוץ לגרמניה. קרנות אלה פועלות גם בישראל בשיתוף עם מפלגות פוליטיות וגופים אזרחיים מקומיים.

מכוונים ממשלתיים – מכוונים במימון ממשלתי, תקצוב מדינתי ומחוייבות של הגורמים המבצעים להמלצותיהם. בהולנד למשל פועלת מועצה מדעית ליד הממשלה. מועצה זו מורכבת מפרופסורים שמושאלים מהאקדמיות (במשרה חלקית) וצוות חוקרים צעירים. המועצה דנה בנושאים שהיא עצמה מחליטה לחקור ובנושאים שמטילה עליה הממשלה. המחקרים בעלי היבט עתידי רחוק וחשיבות אזרחית משמעותית – הגירה ודמוגרפיה, בריאות הציבור, פנסיה וכדומה. ממשלת הולנד מחויבת לדרוש על פי חוק בניירות המועצה אך היא רשאית לדחות את המלצותיה. המועצה מפרסמת את תקצירי מחקריה גם לציבור הרחב על מנת ליצור הד דיון ציבורי.

בנוסף, קיימים גם מכוונים אוניברסיטאיים הסמוכים על תקציבן וכוח האדם המחקרי של האוניברסיטאות, ומכוונים עסקיים שסמוכים על פירמות גדולות ועוסקים בהערכת מדיניות וחשיבה אסטרטגית עבור פירמות עסקיות או גופים ציבוריים.

קביעת סדר היום וסדר העדיפויות המחקרי היא המשימה הראשונה של מכוני החשיבה והיא מגדירה את אופיים בסופו של דבר. בפגישות שערכתי עם ראשי מכוונים הם הדגישו את החשיבות באיתור נושאים שעדיין לא נשחקו ושבהופעתם על הבמה יתפסו מייד את תשומת הלב.

גיוס הכספים שואב את מרבית זמנם של אנשי המכוונים (העצמאיים בעיקר) ופעמים רבות הוא מסיט וממגנט את סדר היום שלהם, אבל הפצת ושיווק הרעיונות היא החלק החשוב בעבודתם. האיוון של חלוקת המשאבים בין עומק המחקר לבין מידת ההשקעה בהפצתו היא דילמה שכיחה במכוני החשיבה.

קהל היעד של פרסומי מכוני החשיבה נחלק לסוגים אלה: הקהל הרחב, אמצעי התקשורת,

גיוס הכספים שואב את

מרבית זמנם של אנשי

המכוונים (העצמאיים בעיקר)

ופעמים רבות הוא מסיט

וממגנט את סדר היום שלהם,

אבל הפצת ושיווק הרעיונות

היא החלק החשוב בעבודתם.

בחירת קהל היעד קשורה

למבנה המערכת השלטונית

האופיינית לכל מדינה.

בארצות הברית למשל מושם

מירב הדגש על הפוליטיקה

הבכירה ואילו בבריטניה – על

מעמד הפקידות הבכירה

שכיודע הינו דומיננטי מאוד

בעיצוב המדיניות.

חולשתם של מכוני החשיבה

של השמאל היא תופעה כלל

עולמית.

להמתין עוד למי שיגאל אותה ממחלה. הדרך המהירה והנקייה ביותר לקדמה היא באמצעות מימון ממשלתי. כשלב ביניים, שיהווה גם שלב למידה ועיבוד של הרעיון, חייבת לקום רשות חשיבה חברתית בין-משרדית. המשרד הראוי להוביל את היוזמה הוא משרד החינוך, בשותפות עם משרדי הרווחה, הקליטה, איכות הסביבה, המדע והתרבות.

מכון ממשלתי בין-משרדי יציע למעצבי המדיניות במשרדים חשיבה כוללת ומערכתית, מנותקת משיקולים זרים ומלחצים של פקידי האוצר. חלק מתוצריו ינבעו מיוזמה שלו וחלק מדרישת הדרג המיניסטריאלי. המכון יהווה גשר בין הידע לבין הכוח הפוליטי, בין המשרדים השונים ויקשר אותם אל השטח, האקדמיה, הפקידות הבכירה וגופי מגזר שלישי או רשויות ממשלתיות אחרות. המכון יעסוק הן בסוגיות קצרות טווח והן בארוכות טווח.

דוגמא לסוגיה שיש להעבירה למכון-חשיבה כזה היא סוגיית עולי הפלאשמורה. העלאתם ללא תכנון וחשיבה מוקדמים עלולה לחזור על מחדלי קליטתם של עולי אתיופיה בשנות ה-80 וה-90. החשיבה על סוגיה זו חייבת לכלול את כל המשרדי הממשלה הנוגעים בדבר ואת הסוכנות היהודית, חוקרי האקדמיה, אנשי הרשויות המקומיות, פעילים חברתיים, מנהלי בתי ספר ומתנ"סים. שיתופם של עולי אתיופיה הותיקים בחשיבה הינו מחויב המציאות. סביב קליטת המהגרים בישראל הצטבר ידע אדיר בשטח ובאקדמיות שאינו מגושר ומסופק לקובעי המדיניות. איגומו ושיגורו של ידע זה באופן בהיר אל מערך חשיבה על מיניסטריאלי הוא יעד לאומי.

הערה אחרונה: אחת מהמלצותיה היותר חשובות של ועדת דברת היתה הקמת גוף חשיבה מקצועי ואוביקטיבי ליד משרד החינוך. בכוחו של משרד החינוך להקים גוף כזה כבר כיום. מכון החשיבה החינוכי יציע בתוכו גשר של ידע בין פקידות המשרד, מנהלי בתי ספר ומוריו, אנשי אקדמיה, ארגוני מגזר שלישי ונציגי הרשויות המקומיות. מתוכו יציע המכון גשר של ידע אל קובעי המדיניות ואל הציבור הרחב, מתוך מגמה לעורר שיח חינוכי עירני וביקורתי. משרד החינוך משקיע כיום הון עתק בתחום ההערכה - החל מבדיקת בחינות הבגרות והפקת מבחני מיצ"ב ועד לניתוחם. הערכת מה שקיים היא חשובה, אך יותר חשובות מכך הן הערכה וחשיבה אם מה שקיים ונמדד הוא אכן מה שראוי למדוד אותו ואם הוא מתאים לרוח הזמן.

מפתיע לא הגיעה המועצה למעמד משמעותי בעיצוב המדיניות הציבורית. התנגשותה הבלתי נמנעת של חשיבה אסטרטגית ארוכת טווח עם אינטרסים פוליטיים מידיים, מנעה את השפעת המועצה על מעצבי המדיניות. עומס היתר של גופי הערכה וחשיבה מפוצלים ומייצגי סקטורים ממשלתיים שונים כמו משרד הביטחון, משרד ראש הממשלה, משרד החוץ, אמ"ן, המוסד ועוד, חנקו את מרחב הפעולה שלה.

עיסוקה של המועצה בשאלות דמוגרפיה והקמתו של אגף חברתי במועצה לא פרצו לתודעת הציבור. היא נשארה מזהה רק עם ענייני ביטחון לאומי במובנם הצר יותר. אי חשיפתם של חומרים ביטחוניים בהם עסקה לעין הציבורית מנע גם לחץ ציבורי על מעצבי המדיניות לעסוק בנושאים הללו. הקמתה של 'נציבות הדורות הבאים' בכנסת מוכיחה שוב את חוסר החשיבה המערכתית ואת הפרגמנטציה בתחום החשיבה האסטרטגית בישראל.

מה הלאה?

כל המאמין בכוחם של רעיונות לחולל שינוי חברתי חייב לחשוב על המבנה בעל הסיכויים הטובים ביותר לייצר ראש חץ רעיוני יעיל בישראל. שלושה מהמודלים שהוצגו - העצמאי, המפלגתי והממשלתי עשויים להצליח כאן במידה ויותאמו למציאות והתרבות הפוליטית. מכון עצמאי שינסה לחקות את הצלחתם של המכונים השמרניים האמריקאים עשוי להיות חידוש מרענן בשדה הרעיוני. מכון כזה חייב תמיכה כספית אדירה של קרן חזקה שתבטיח את פעילותו האיכותית לאורך שנים.

מכון מפלגתי חייב להיות בעל היקף פעילות רב יותר מפורום רעיוני בבית ברל. המימון המפלגתי לכך חייב לבוא דרך מימון חיצוני או דרך חקיקה מסודרת כמו בגרמניה. ריבוי המפלגות בישראל עלול להוות בעיה לכך.

מכון ממשלתי-מדעי בנוסח ההולנדי יכול לקום על יסודותיה של המועצה לביטחון לאומי אולם עליו להיות מוסדר בחקיקה שמחייבת דיון במחקרים שינפיק. ויותר מכך - עליו לאגד בתוכו את כל החשיבה האזרחית. במציאות הבטחונית-מדינית כיום בישראל קשה לחשוב באופן מעשי על גוף כזה, אם כי יש חשיבות בתכנון וקידום של הרעיון, לקראת ימים אחרים.

מכון חשיבה לאומי

החשיבה הלאומית החברתית אינה יכולה

בעוד שהקרנות השמרניות למדח לממן את שדה הקרב הרעיוני ולראותו בראש סדר העדיפויות שלהן, בחרו הקרנות הפרוגרסיביות לתמוך בפרויקטים מיקוד חברתיים וזנחו את פרויקט המקור - השתלטות על השיח הציבורי, סדר היום החברתי והזירה הפוליטית.

את משבצת רשות החשיבה האסטרטגית הלאומית בישראל נועדה לתפוס המועצה לביטחון לאומי. בניגוד לניירותיה המכוננים ובאופן בלתי מפתיע לא הגיעה המועצה למעמד משמעותי בעיצוב המדיניות הציבורית.

מנדי רבינוביץ הוא מנהל בית הספר התיכון "הדסה נעורים" שמרבת תלמידיו הינם עולים. במקביל כותב עבודת דוקטורט על מכוני חשיבה. בוגר בית ספר מנדל למנהיגות חינוכית בירושלים.

בזכות ההגינות ובגנות מכרזי הפסד:

על מכרזי הפסד, תחרות בלתי הוגנת ופגיעה בזכויות עובדים

:: עו"ד אבישי בניש ורועי צרפתי

מאמר זה הוא גרסה מקוצרת של נייר עמדה בנושא מכרזי הפסד שיתפרסם בקרוב ע"י הקליניקה לרווחה תעסוקתית בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית.

בכך כדי לפסול את ההצעה הזוכה שכן "אין זה תפקידה של ועדת המכרזים להיכנס ולשקול את שיקוליה הכלכליים של החברה המציעה אשר הביאוה לקביעת המחיר בו נקבה בהצעתה". המגמה השניה נלמדת מפסק הדין בעניין גשש, בו נדון מכרז לאספקת שירותי שמירה. חברת שמירה שהפסידה במכרז טענה בין היתר כי במחיר שהציעה לא תוכל החברה הזוכה לעמוד בתשלום לעובדיה כחוק, כפי שנדרש בתנאי הסף של המכרז. בשונה מפסק הדין בעניין קריירה, קבע בית המשפט במקרה זה כי על ועדת המכרזים לוודא שהצעת הזוכה הינה ריאלית וכי ניתן לעמוד בתנאי החוזה מבלי להסב נזק למזמינה (העירייה) ומבלי שיקופחו זכויות העובדים. בית המשפט ערך תחשיב בדבר עלות שעת העסקת המאבטחים על-פי כל חוקי המגן ומצא שההצעה הזוכה נופלת מהעלות

מהי המדיניות המשפטית הראויה להצעות גירעוניות, הצעות שבהן המציע עומד לכאורה להפסיד כסף, לספק שרותים במחיר גבוה ממחיר המכרז? מה המדיניות המשפטית במיוחד במכרזים לרכישת שירותים עתירי כוח אדם, כגון ניקיון ואבטחה? גיבוש מדיניות ראויה בסוגיה זו מתחייב משינוי העתים, מהשימוש ההולך וגובר בשיטת המכרזים לצורך רכישת שירותי כוח אדם ומחוסר האחידות הקיימת כיום בפסיקה בנושא זה. טענתנו היא כי ההיגיון והניסיון מלמדים כי הצעות גירעוניות (הצעות הפסד) מתבטאות בסופו של יום בפגיעה באיכות השירות ובעובדים. הצעות כאלה נותנות יתרון בלתי-הוגן לקבלנים עבריינים, על פני קבלנים הגונים. לדעתנו, דיני המכרזים צריכים להתאים עצמם למטרות חברתיות נוספות, פרט לשיקולי עלות צרים, ולפיכך בחינת כשרותה של הצעה במכרז כוח אדם אינה יכולה להתעלם מהאדם העומד מאחורי השירות.

ברוב המקרים העובדים הם שמשלמים בסופו של יום את המחיר של מכרזי הפסד.

הדין הקיים

ניתן להצביע על שתי מגמות עיקריות בפסיקת בתי המשפט בנוגע למכרזי הפסד בתחומים שהם עתירי כוח אדם - כגון ניקיון ואבטחה. המגמה האחת נלמדת מפסק הדין בעניין קריירה, בו נדון מכרז לאספקת קלדניות למזכירות בתי המשפט ולשכות ההוצאה לפועל. החברה שהפסידה במכרז טענה בין היתר כי ההצעה של החברה הזוכה לוקה בחוסר היגיון כלכלי, שכן השכר שאותו הציעה לשלם לקלדניות גבוה מהמחיר אותו היא דורשת בגין הספקת שירותי הקלדניות. בית המשפט פסק כי גם אם המבקשת צודקת בטיעונה, הרי שאין

בשונה מפסק הדין בעניין קריירה, קבע בית המשפט במקרה זה כי על ועדת המכרזים לוודא שהצעת הזוכה הינה ריאלית וכי ניתן לעמוד בתנאי החוזה מבלי להסב נזק למזמינה (העירייה) ומבלי שיקופחו זכויות העובדים.

מכרזי ההפסד מובילים לתחרות בלתי הוגנת. במקרה הטוב, שבו אכן ההפסד מושת על הקבלן עצמו, מדיניות שיפוטית המקבלת את כשרותם של מכרזי הפסד נותנת יתרון בלתי הוגן לקבלנים החזקים אשר בשל איתנותם הפיננסית מסוגלים להציע הצעות הפסד. בטווח הארוך יביא הדבר ליציאתם מהשוק של הקבלנים הקטנים יותר ולצמצום התחרות באופן החותר תחת המטרה של דיני המכרזים. במקרה הרע, הצעת ההפסד משקפת כוונה של המציע לחסוך בעלויות באמצעות מתן שירות נחות או באמצעות תשלום נמוך יותר לעובדיו תוך הפרת זכויותיהם על-פי דיני העבודה. גם במצב כזה נוצרת תחרות בלתי הוגנת, שכן 'הקבלן העבריין' (או 'הקבלן החפפן') מסוגל להציע הצעות מחיר שקבלנים הגונים לעולם לא יוכלו לעמוד בהם. לקבלת מכרזי הפסד יכולה להיות תוצאה שלילית מאוד של 'מרוץ לתחתית': כדי לעמוד בתחרות, לקבלנים יהיה תמריץ חזק להציע הצעות נמוכות יותר גם אם הן כרוכות בהפרת החוק, ולו כדי לשרוד ולהישאר בזירה.

מכרזי הפסד מתעלמים מהאנשים העומדים מאחורי השירות. ההלכה בעניין קריירה לוקה בכך שהיא מתעלמת מהעובדה כי מאחורי רכישת 'שירותי ניקיון' או 'שירותי אבטחה' עומדים בעיקר אנשים, ושמחיר נמוך יכול להצביע על ניצול והפרת זכויותיהם. עצם העובדה שפסק הדין אינו מבחין בין מכרז לרכישת מוצרים לבין מכרז להעסקת עובדים מביאה, למעשה, ל'קומודיפיקציה' (הפיכה לסחורה) של העבודה ולהתעלמות מהאדם העומד מאחוריה. הלכה זו נוגדת את העיקרון החשוב הקובע כי העבודה אינה מצרך. בחינה של מכרזי הפסד אינה יכולה להתעלם מהמציאות, המלמדת כי שיטת מכרזי ההפסד הפכה להיות "חממה" להעסקה פוגענית, להפרת חוקי העבודה ולפגיעה בזכויות יסוד של העובדים וביכולתם לפרנס את עצמם בכבוד.

בחינה של מכרזי ההפסד אינה יכולה להתעלם מהקשר הרחב יותר המלמד על החרפה של התופעה החברתית המדאיגה של עובדים עניים - עובדים המצויים בשוק העבודה ואינם מצליחים להתפרנס אלא נשארים מתחת לקו העוני. ההשלכות השליליות שיש למכרזי ההפסד על ערכים ציבוריים, כגון כיבוד החוק ושמירה על זכויות חוקיות שנועדו להבטיח את זכותם החוקתית של העובדים להתקיים בכבוד עומדות בניגוד למדיניות שיפוטית ראויה. גישתנו, המחייבת העדפת שיקולים חברתיים רחבים יותר על פני השיקול הצר של הפחתת העלויות הישירות למזמינים, נתמכת

המינימלית להעסקת המאבטחים בכל אחד המרכיבים האמורים. יתר על כן, בית המשפט מצא פגם בכך שהאומדן שערכה ועדת המכרזים היה דווקא וחפף את העלות של העסקת המאבטחים מבלי לקחת בחשבון רווח קבלני. ניתן לראות את התוצאה השונה בשני פסקי הדין כנובעת מהמידה שבה בית המשפט מוכן להתייחס לשיקולים שהם מעבר לתחום הצר של דיני המכרזים. ההחלטה בעניין קריירה רואה בזכויות הקלדניות על פי דיני העבודה סוגיה חיצונית שאינה רלוונטית להכרעה בעניין חוקיות המכרז. לעומתה, ההחלטה בעניין גשש רואה את זכויות העובדים ואת כיבוד החוק הקשור לזכויות אלה כרלוונטיים להכרעה.

הבעיות

מי נושא בהפסד? לכאורה, קבלן עשוי להיות מוכן לשאת בהפסד מטעמים שונים, כגון שיקולים של צבירת ניסיון ומוניטין, דריסת רגל אצל הרשויות וכדו'. עם זאת, על ועדת המכרזים לבדוק כי במקרה הקונקרטי יש בסיס סביר להנחה כי זהו המצב. נקודת המוצא צריכה להיות שהקבלנים פועלים למטרות רווח וכי הם יעמדו בהצעות הפסד רק אם יש להם אורך נשימה פיננסי ואם הדבר עולה בקנה אחד עם אינטרס שלהם. כלומר, ברוב המקרים העובדים הם שמשלמים בסופו של יום את המחיר של מכרזי ההפסד. קבלת הצעה גירעונית במכרז מעלה מאוד את הסיכון שהקבלן יבחר "להשלים את הכנסותיו" על גב העובדים ו/או באמצעות מתן שירות ברמה נמוכה למזמין. כפי שציין בעצמו רמי פוירמן, מנכ"ל חברת שירותים: "ברור שאם לקבלן השמירה יהיה רווח זעום מן העסקה עם הלקוח, קרוב לוודאי שיבחר להשלים את רווחיו על גבם של העובדים... בסופו של יום - גם על גבו של הלקוח עצמו". אריה אביטן, סמנכ"ל חברה שמעסיקה עובדי שמירה ואבטחה ציין: "כולנו חוטאים לעובדים. שוק העבדים הזה נוח לכולם - למדינה, לעיריות, לחברות. אבל חלק מהחברות מתחילות לקבל כאב בטן רציני מהמצב". דברים אלו מקבלים חיזוק מנציגים רשמיים של המדינה הבקיאיים בתחום העסקת עובדי הקבלן. כך בדבריו של אלי פז, ראש מנהל הסדרה ואכיפה לעובדים ישראלים במשרד התמ"ת: "שמעתי על חברות שחדלו להגיש הצעות למכרזים... [משום ש] במחירים שמתקבלים על ידי חשבי משרדי הממשלה, אין כל אפשרות שהיא לעמוד במבחן שכר המינימום. אני לא מדבר על חופשה".

'הקבלן העבריין' (או 'הקבלן החפפן') מסוגל להציע הצעות מחיר שקבלנים הגונים לעולם לא יוכלו לעמוד בהם.

העדפת שיקולים חברתיים רחבים יותר על פני השיקול הצר של הפחתת העלויות הישירות למזמינים נתמכת בעמדה הכללית של בית המשפט העליון. לפיה יש להעדיף עקרונות של צדק ושוויון על פני שיקול של יעילות כלכלית. גישתנו נתמכת גם בשיקולים מהמשפט המשווה.

בעמדה הכללית של בית המשפט העליון, לפיה יש להעדיף עקרונות של צדק ושוויון על פני שיקול של יעילות כלכלית. גישתנו נתמכת גם בשיקולים מהמשפט המשווה.

מכרזי הפסד פוגעים בעיקר בעובדים המשתייכים לאוכלוסיות פגיעות וזקוקים להגנה מיוחדת מפני ניצולם כעובדים. המאפיינים הדמוגרפיים של העובדים המועסקים בתחומים כגון אבטחה וניקיון מצביעים על כך שהעובדים הם במפורש אוכלוסיה פגיעה הזקוקה להגנה. חולשתם של העובדים מגדילה מאוד את האפשרות (ואת הפיתוי) לנצלם, בין היתר מתוך ידיעה כי הם יתקשו מאוד לעמוד על זכויותיהם המשפטיות בשל הקושי של אוכלוסיות הלשות להציג את עניינם בפני בית המשפט. על כן, מדיניות ממשלתית ושיפוטית ראויה צריכה מראש למנוע את הפיתוי ואת הפתח לניצול בבחינת הקדמת תרופה למכה.

הלכה הפותחת פתח לקבלת מכרזי הפסד – הגם שמכרזי הפסד לגיטימיים הם נדירים יחסית – יוצרת תמריץ לועדת המכרזים לקבל בכל מקרה את ההצעה הגירעונית הזולה (גם אם אינה הגונה). התמריץ יכול לנבוע מהרצון להימנע מהליכים פרוצדורליים ומהתדיינות משפטיות מייגעות (ויקרות), שכן על-פי דיני המכרזים אי קבלת ההצעה הזולה ביותר מחייבת מתן זכות טיעון למפסיד והנמקת החלטתה בטעמים מיוחדים שירשמו. במציאות משפטית כזו, הרבה יותר פשוט מבחינת ועדת המכרזים לקבל את ההצעה המפסידה מאשר לדרות אותה. תמריץ נוסף הוא הרצון לחסוך בעלויות, שהוא אינטרס ההולך ומתחזק ככל שאילוץ התקציב של משרדי הממשלה נהיים נוקשים יותר. תוצאה זו יכולה לפגוע באמון הציבור במכרזים הממשלתיים. לפיכך, לבתי המשפט תפקיד מכריע בהיותם גוף ביקורת חיצוני ובלתי תלוי היכול להוות כוח נגד לנטייה פסולה זו. גישה שיפוטית הפוסלת על הסף מכרזי הפסד או שרואה בהם נימוק מספק לדחיית הצעה זולה תיצור ודאות משפטית ותביא בדרך כלל להחלטה נכונה מבחינת מדיניות משפטית.

מדיניות ראויה:

לדעתנו, ההלכה בפסק הדין קריירה לוקה בכך שהיא מחילה באופן פשטני את העיקרון של העדפת המחיר הנמוך ביותר, המקובל בדיני המכרזים, מבלי לקחת בחשבון את המאפיינים הייחודיים של מכרזים לרכישת שירותים עתירי כוח אדם ואת שיקולי המדיניות הרלוונטיים.

עדיפה עליה הגישה העולה מפסק הדין בעניין גשש.

הצעת הפסד בשירותים עתירי כוח אדם היא לא פעם הצעה פגומה מבחינה מהותית, שכן היא מעידה על חוסר תום לב של המציע. פעמים רבות, אין הקבלן מסוגל לבצע אותה כדין וניתן לפסול אותה בטענה של חוסר אמינות או של חסר מהותי (על-פי העילות לדחיית הצעה בדיני המכרזים). אנו סבורים כי המאפיינים המיוחדים של מכרזי כוח אדם – במיוחד על רקע הניסיון שנצבר בשטח – יחד עם שיקולי מדיניות מוסדיים מטים את הכף לטובת אימוץ מדיניות שיפוטית הפוסלת על הסף מכרזי הפסד בתחומים עתירי כוח אדם. ראוי לאמץ גישה שיפוטית המכירה בסבירות החלטתה של ועדת מכרזים לפסול על הסף מכרזי הפסד כשנימוק זה בלבד משמש כטעם מיוחד מספק להצדקת החלטתה שלא לקחת את ההצעה הזולה ביותר. למצער, היחס כלפי הצעה גירעונית צריך להיות חשדני: על המציע לשכנע כי הוא עצמו ישא במחיר הפסד. גם אם כלל הפסילה על הסף יביא לשיעור מסוים של פסילות של מספר קטן של הצעות לגיטימיות עדיין נראה שזהו הכלל העדיף, שכן תוצאת קבלת הצעה גירעונית שמובילה לניצול עובדים, לפגיעה ברמת השירות ולהפרת חוק היא גרועה יותר.

במציאות משפטית כזו, הרבה יותר פשוט מבחינת ועדת המכרזים לקבל את ההצעה המפסידה מאשר לדחות אותה.

אבישי בניש הוא מנהל הקליניקה לרווחה תעסוקתית בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן.
רועי צרפתי הוא סטודנט שנה ג' בפקולטה למשפטים, שהיה שותף בצוות מדיניות של הקליניקה בשנה"ל תשס"ו.

להוריד או לא להוריד?

זכויות יוצרים באינטרנט

:: אביתר כפכפי

להיות משוכפל ומופץ לכל מקום אחר, ללא פיקוח. שירים מתוך אלבום חדש של הזמרת מדונה, לדוגמה, שיצא לאור בארה"ב, יכולים להגיע למחשב בביתי תוך ימים ספורים. כאשר יצא לאור (באנגלית) הספר השישי בסדרת הארי פוטר, היה עותק דיגיטלי שלו (קבוצת במחשב) זמין להורדה באינטרנט תוך 24 שעות.

המושג 'תוכן דיגיטלי' מתייחס כיום בעיקר לסרטים (סרטי קולנוע ותוכניות טלוויזיה) ולמוסיקה, אך גם לספרים, מאמרים וכל חומר כתוב, תוכנות ומשחקי מחשב, תמונות (בעיקר מצולמות) ועוד. הטכנולוגיה המאפשרת כל זאת תוארה במאמרי 'האינטרנט והמהפכה הדיגיטלית', בגליון חברה מספר 22.

תופעת ההעתקה וההורדה מהאינטרנט של תכנים דיגיטליים נפוצה כיום ברוב ארצות העולם, וגם בישראל. בכל מקום בו יש מחשבים אישיים כיום, הם מחוברים לרשת האינטרנט, והם נפוצים כיום בכל ארצות העולם המערבי, בכל המדינות המפותחות, וגם בחלקים הולכים וגדלים של המדינות המתפתחות. רשת האינטרנט הופכת את כל המחשבים האלה, באופן שווה פחות או יותר, לשותפים פוטנציאליים לתופעה.

חברות הקולנוע, הטלוויזיה והמוסיקה הן כיום המפסידות העיקריות מן המצב הזה. ילדים ובני נוער שיכולים להוריד את שיריה של מירי מסיקה מהאינטרנט, לא יגיעו לחנות לקנות את האלבום שלה. ישראלים שהוריד את סדרת הטלוויזיה 'אבודים' מהאינטרנט וצפה בכל פרק יומיים אחרי שהוקרן בארה"ב, אולי לא יצפה בה שוב (ובפרסומות שבמהלך שידורה) כשתוקרן בערוץ 10, חצי שנה אחר כך.

בחזית הטכנולוגית קשה לחסום את תופעת ההעתקות. אף כי מאמצים רבים נעשו ונעשים בתחום זה, נראה כי יעילותם דווקא הולכת ופוחתת. כיום, אפשרות ההעתקה הפשוטה, של כל תקליטור מוסיקה או סרט, והאפשרות הקלה לשתף אותו באמצעות המחשב האישי עם

בחופשת החנוכה הלכתי עם שתי בנותי להקרנת טרום בכורה של הסרט 'ארי פוטר וגביע האש'. בין הפרסומות הרבות שהוקרנו לפני הסרט הופיעה הפרסומת הידועה כנגד הורדת סרטים מהאינטרנט, המשווה הורדת סרטים לגניבה ("לא היית גונב מכונית, נכון?"). בתי פנתה אלי ושאלה "אבא, אז אנחנו גנבים?"

כאן המקום לציין, כי בביתנו אוסף גדול של סרטי DVD, חלקם הועתקו מחברים וחלקם הורדו ישירות מהאינטרנט. הילדות (בגיל בית ספר יסודי) כבר יודעות שאפשר לחפש סרטים מבוקשים ולהוריד אותם, ולאחרונה אפילו למדו לתפעל בעצמן את תוכנת eMule ולהשיג שירים של הזמרות האהובות עליהן (אף כי לא בהכרח על הוריהן).

'המהפכה הדיגיטלית' של שני העשורים האחרונים הביאה למצב, שבו מבחינה טכנולוגית כל תוכן דיגיטלי שיוצא לאור במקום כלשהו בעולם, יכול באופן כמעט מידי

ילדים ובני נוער שיכולים להוריד את שיריה של מירי מסיקה מהאינטרנט, לא יגיעו לחנות לקנות את האלבום שלה.

במצב הקיים, סופרים (בעיקר חדשים) צריכים להתחרות על שטח מדף בחנויות הספרים, ועל כתבות יחצ"נות במוספי העיתונים, במקום להפיץ את ספריהם ברשת האינטרנט בחינם.

קיי רולינג, כפי הנראה לא אקנה אותם בחנות הספרים. אם אני מוצא באינטרנט (או מעתיק מחבר שקנה בחנות) את האלבום האחרון של להקת 'טיפקס', הרי ברור שלא אקנה אותו בחנות. במעשה זה, אני בעצם גורם לכך שסופרים, מוסיקאים ואמנים לא יוכלו להתפרנס. בטווח הארוך לא יהיו ספרים, אלבומי מוסיקה וסרטים שאפשר להוריד מהאינטרנט (או אפילו לצרוך בדרכים המקובלות והחוקיות), פשוט כי ליוצריהם לא יהיה כדאי מבחינה כלכלית ליצור אותם.

הטענה המוסרית הזו אמנם חזקה מאוד, במבט ראשון. מעבר להיבטים החוקיים והטכנולוגיים, לדעתי היא כיום המחסום העיקרי בפני התפשטות התופעה של העתקת סרטים ומוסיקה באינטרנט. לפיכך ראוי שנבחן אותה לעומק. הטיעון המוסרי של "ערעור הבסיס הכלכלי של תעשיית הבידור העולמית" הוא טיעון מוסרי מנקודת המבט הקפיטליסטית של תעשיית הבידור עצמה. הוא מניח שיצירות (ספרים, סרטים, מוסיקה וכו') הן סחורה הנמכרת בכסף, ושהצופה (מאזין, קורא) הוא צרכן. מנקודת מבטה של החברה האנושית על כל פרטיה, עדיף שהיצירות יהיו חופשיות ובחינם, או לפחות במחיר נמוך. תעשיית הבידור היא מכוונת רווח כלכלי, ולפיכך היא מספקת לציבור הרחב הרבה יותר בידור "נמוך" (אופרות סבון בטלוויזיה, סרטי פעולה ורומנטיקה, מוסיקת פופ ואירוויזיונים) מאשר יצירות איכותיות. מנקודת המבט של החברה האנושית, עדיף שתהיה פחות יצירה מכוונת רווח, פחות סדרות טלוויזיה מכוונות רייטינג, ויותר יצירות הנשפטות על פי ערכן האמנותי האמיתי.

מחשבים אחרים ברחבי העולם, הופכת אותו בעצם לנחלת הציבור מרגע שיצא לחנויות. בנוסף, יש תופעה הולכת וגוברת (שעל שורשיה לא נעמוד במאמר זה) של "זליגת" סרטים לרשת האינטרנט בעת יציאתם לאקרני הקולנוע, הרבה לפני הוצאתם כתקליטורי DVD לחנויות.

במקביל לחזית הטכנולוגית, פנו החברות הנפגעות לחזית המשפטית והמוסרית. במישור החוקי-משפטי, העתקת והפצת סרטים ומוסיקה באינטרנט אינה נחשבת לגניבה. המושג המשפטי שעליו מתבסס המאבק הוא מושג 'זכויות היוצרים'. מושג זה נועד במקורו "להצמיד" לכל יצירה את זהותו של היוצר, ובכך לתת לו את הכבוד הראוי לו ולמנוע מיוצרים אחרים לטעון שהיצירה (או חלק ממנה) היא שלהם. על המושג המקורי (הראוי וההוגן לכל הדעות) "הולבש" מאוחר יותר המימד הכלכלי, שלפיו מי שרשאי "לצרוך" את היצירה הוא רק מי ששילם עבור זכות זו, ליוצר או לנציג מטעמו. 'זכות היוצרים' הפכה איפוא ל'זכות הצריכה'.

באופן פרדוקסלי, יש ניגוד אינטרסים בין היוצר, המעוניין שיצירתו תופץ ותגיע לקהל גדול ככל האפשר, לבין אותו יוצר (או הגורם המתווך שמייצג אותו), אשר מעוניין שיצירתו תניב רווח כספי. במצב הקיים, סופרים (בעיקר חדשים) צריכים להתחרות על שטח מדף בחנויות הספרים, ועל כתבות יחצ"נות במוספי העיתונים, במקום להפיץ את ספריהם ברשת האינטרנט בחינם. מוסיקאים ישראלים, לדוגמה, צריכים להתחרות על השמעת 'סינגלים' שלהם ברדיו, בגלגל"צ וברשת ג', במקום להגיע לקהל רב יותר ומגוון יותר דרך רשת האינטרנט.

המצב האבסורדי הזה אינו טוב ליוצרים ואינו טוב לקהל. הוא נוצר ומשומר רק בגלל שיקולי הרווח הכספי של החברות המתווכות (הוצאות הספרים, אולפני ההקלטה וכו'). הקיום המשפטי של חוק 'זכויות היוצרים' הוא כלי בידי בעלי ההון והעוצמה, להפקת רווחים כספיים מיצירות תרבות, אמנות ובידור.

כפי שציינתי קודם, ברוב ארצות העולם, העתקת ואפילו הפצת סרטים ומוסיקה, אם אינה למטרות רווח, אינה נחשבת כיום לעבירה, וחלק גדול ממאבקהן של חברות הבידור הוא לחקיקת חוקים שישנו את המצב הזה.

במישור המוסרי, הטענה העיקרית כנגד מפיצי סרטים ומוסיקה באינטרנט היא שהם שוברים את מטה לחמם של היוצרים והאמנים, ואולי אף יותר מזה, שהם מערערים את הבסיס הכלכלי של כל תעשיית הבידור העולמית. אם אני מוריד מהאינטרנט את ספרי 'הארי פוטר' של ג'יי

ברוב ארצות העולם, העתקת ואפילו הפצת סרטים ומוסיקה, אם אינה למטרות רווח, אינה נחשבת כיום לעבירה, וחלק גדול ממאבקהן של חברות הבידור הוא לחקיקת חוקים שישנו את המצב הזה.

מנקודת המבט של החברה האנושית, עדיף שתהיה פחות יצירה מכוונת רווח, פחות סדרות טלוויזיה מכוונות רייטינג, ויותר יציאת הנשפטות על פי ערכן האמנותי האמיתי.

חברה

כתב עת סוציאליסטי
לעניני חברה, כלכלה, פוליטיקה
ותרבות

אתם
מוזמנים
להיכנס
לאתר הבית
של יסוד

www.yesod.net

העלות). אלה שיוצרים מתוך כוונה להצליח וכסופו של דבר להתפרנס מיצירתם, בדרך כלל יוצרים 'מוצרי רייטינג' וייתכן שעדיף לנו בלעדיהם.

בשני התחומים הללו (וגם במספר תחומים דומים כגון תוכנה, משחקי מחשב, אמנות דיגיטלית וכו') עלות ההפקה של היצירה ירדה בשנים האחרונות, היכולת הטכנית השתפרה ונעשתה נגישה הרבה יותר, וגם יכולת ההפצה של היצירה גדלה באופן משמעותי. כל אלה קרו בעיקר בזכות אותה "מהפכה דיגיטלית" שמאפשרת גם את העתקת היצירות. בעזרת מחשבים אישיים זולים יכולים הסופרים לכתוב והמוסיקאים יכולים להקליט בביתם. בעזרת רשת האינטרנט יכולים היוצרים לבצע מחקרים ספרותיים ותרבותיים, לשתף פעולה עם יוצרים אחרים ברחבי העולם, להיות בקשר מתמיד ודו כיווני עם מאזיניהם וקוראיהם, ולהפיץ את יצירותיהם בלי צורך במתווכים הגוזרים קופונים על גבם.

בתחום הקולנוע והטלוויזיה המצב אינו כה חד וברור, אך הוא עדיין מספיק דומה: הפקת סרט קולנוע או סדרת טלוויזיה איכותית דורשת צוות גדול (שחקנים, צלמים, טכנאים ועוזרים), זמן רב ומשאבים יקרים, וניתן לטעון, כי העתקת סרטים באינטרנט תגרום לירידת הרווח הצפוי מהסרט עד שלחברות הקולנוע בהוליווד לא יהיה כדאי להפיק סרטים. כרם, גם בתחום זה אנו יודעים, כי חלק גדול מההוצאות הן עבור פרסום הסרט, משכורות עתק לשחקנים הראשיים, ורווחים עצומים לחברות הקולנוע. ניתן ליצור סרטי קולנוע וטלוויזיה גם בעלויות נמוכות בהרבה, ובמימון ערוצי הטלוויזיה עצמם, או במימון מוסדי או ממשלתי כזה או אחר. סדרות הטלוויזיה של BBC ושל ערוץ 4 הבריטי (כמו גם ערוצים ציבוריים במדינות אחרות בעולם) נחשבות לאיכותיות יותר מאלה ההוליוודיות.

המהפכה הדיגיטלית מאפשרת תרבות נגישה לכל, במובנים שעליהם יכולנו רק לחלום עד לפני עשר שנים. גם היוצרים וגם קהלם מרוויחים מכך. הקהל מקבל יצירות (כתובות, מושמעות או מצולמות) חופשיות ובחינם. היוצרים מקבלים יכולת הפצה מיידית לכל העולם, חופשית ובחינם, שאינה מוכתבת ע"י שיקולי רווח ורייטינג של חברות הפצה ומתווכים. המחיר של כל אלה הוא, שהיכולת הטכנולוגית הזו מכתיבה גם מעבר חופשי של כל סוגי התכנים הדיגיטליים.

אפילו אם נניח, שהתפשטות התופעה של העתקת מוסיקה באינטרנט תגרום לירידה חדה בכמות המוסיקה המופקת בעולם - האם זה בהכרח דבר רע? האם תחדל המוסיקה להתקיים בעולמנו? במשך מאות בשנים מוסיקאים לא התפרנסו ממכירות של מוסיקה מוקלטת. חלקם יצרו במקביל לעבודתם האחרת שממנה התפרנסו, חלקם התפרנסו מהופעות חיות, וחלקם עבדו כמוסיקאים במסגרות שונות, במימון ממשלתי או מוסדי כזה או אחר. כל יצירות המוסיקה הקלאסית, כל הזמר העברי שעד שנות השישים, כולם נוצרו ופרחו בלי תעשיית הקלטות. רק במאה ה-20 (ובעיקר במחציתה השנייה) התפתח תחום המוסיקה המוקלטת כערוץ רווח. בנוסף, גם כיום, חלק גדול מהמוסיקאים לא מתפרנסים ממכירת המוסיקה המוקלטת שלהם, שכן רק המצליחים ביותר מגיעים למספרי עותקים נמכרים שבאמת מניבים רווח כספי שאפשר לחיות ממנו. גם המבנה המסחרי של תעשיית המוסיקה מנתב את עיקר הרווח לחברות ההפצה, אולפני ההקלטות, האמרגנים והסוכנים המתווכים, ולא ליוצרים עצמם.

בתחום הספרות המצב דומה. מעט סופרים ומשוררים באמת מתפרנסים מיצירתם, והרבה סופרים יוצרים כשהפרנסה אינה המניע העיקרי שלהם (לא זו אף זו - שסופרים או משוררים נדרשים כיום לשלם מכיסם להוצאת הספרים עבור הזכות להוציא את יצירתם אל האור, וכרוב המקרים, לכל היותר יוכלו לצפות לכיסוי

מחיר מנוי
70 ₪ לשנה
(עבור 6 גליונות).

רכישת מנוי או חיידוש:

:: בכרטיס אשראי
בטלפון
03-9533398

:: בצי'ק: שלח צ'ק
על סך 70 ₪
לפקודת קואופרטיב
יסוד-חברה,
אל הכתובת:
יסוד-חברה,
רח' הנשיא 46,
בית שמש 99037

לבריורים: דודי נתן,
טל. 052-3523102

אביתר כפכפי הוא
מהנדס תוכנה,
חבר קיבוץ תמוז

evyatar@tamuz.org.il